

Konstitutionsutskottets betänkande 2023/24:KU11

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Sammanfattning

Utskottet föreslår att riksdagen lägger Justitieombudsmännens ämbetsberättelse för tiden den 1 juli 2022–31 december 2023 till handlingarna.

Utskottet framhåller värdet av att ombudsmännen informerar om sina iakttagelser och påtalar de behov av författningsändringar eller andra åtgärder som har identifierats genom ombudsmännens granskningar.

Enligt utskottet bör ombudsmännens vägledande uttalanden i beslut och yttranden vara ett angeläget inslag i arbetet med att förbättra lagstiftning och andra föreskrifter och rutiner samt för att komma till rätta med missförhållanden inom den offentliga förvaltningen. Ombudsmännens iakttagelser bör också beaktas i det allmänna arbetet för en god förvaltning samt för att förebygga brister och felaktigheter i den offentliga verksamheten.

Utskottet ser allvarligt på de brister som ombudsmännen påtalar bl.a. i myndigheters rättstillämpning, organisation och kompetens. Utskottet ser särskilt allvarligt på brister i lagstiftning och rutiner som rör grundlagskyddade fri- och rättigheter när det gäller den personliga integriteten och rätten till privatliv.

Utskottet understryker betydelsen av att domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som utför offentliga förvaltningsuppgifter fullgör sina skyldigheter enligt offentlighetsprincipen. Utskottet betonar särskilt vikten av en korrekt hantering av sekretessbelagda uppgifter.

Utskottet konstaterar att en grundläggande förutsättning för att ombudsmännen ska kunna fullgöra sitt extraordinära tillsynsuppdrag på ett ändamålsenligt sätt är att det finns en välfungerande ordinär offentlig tillsyn och ett adekvat klagomålssystem. Utskottet hänvisar till ett tillkännagivande till regeringen som riksdagen beslutade om våren 2023 om att utreda den offentliga tillsynen.

Behandlade förslag

Redogörelse 2023/24:JO1 Justitieombudsmännens ämbetsberättelse.

Innehållsförteckning

Utskottets förslag till riksdagsbeslut	4
Redogörelse för ärendet	5
Utskottets överväganden	6
Justitieombudsmännens ämbetsberättelse	6
<i>Bilaga 1</i>	
Förteckning över behandlade förslag	19
Redogörelsen	19
<i>Bilaga 2</i>	
Offentligt sammanträde den 21 mars 2024	20

Utskottets förslag till riksdagsbeslut

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Riksdagen lägger redogörelse 2023/24:JO1 till handlingarna.

Stockholm den 2 maj 2024

På konstitutionsutskottets vägnar

Ida Karkiainen

Följande ledamöter har deltagit i beslutet: Ida Karkiainen (S), Erik Ottoson (M), Matheus Enholm (SD), Mirja Räihä (S), Ulrik Nilsson (M), Per-Arne Håkansson (S), Malin Danielsson (L), Susanne Nordström (M), Jessica Wetterling (V), Gudrun Brunegård (KD), Malin Björk (C), Lars Englund (M), Jan Riise (MP), Peter Hedberg (S), Victoria Tiblom (SD), Mariya Voyvodova (S) och Eleonore Lundkvist (M).

Redogörelse för ärendet

Riksdagens ombudsmän har i enlighet med 43 § lagen (2023:499) med instruktion för Riksdagens ombudsmän (JO) överlämnat sin ämbetsberättelse (redog. 2023/24:JO1) för tiden den 1 juli 2022–31 december 2023. Justitieombudsmännen lämnade muntligen information om sin verksamhet dels den 21 mars 2024 vid ett offentligt sammanträde med utskottet, dels vid utskottets sammanträde den 2 april 2024.

I samband med utskottets beredning av ämbetsberättelsen har utskottets kansli med stöd av 44 § lagen med instruktion för Riksdagens ombudsmän (JO) besökt ombudsmannaexpeditionen och där bl.a. informerat sig om ämbetets äldsta ännu inte avgjorda ärenden.

Utskottets överväganden

Justitieombudsmännens ämbetsberättelse

Utskottets förslag i korthet

Riksdagen lägger redogörelsen Justitieombudsmännens ämbetsberättelse till handlingarna.

Redogörelsen

Organisation och verksamhet

Riksdagen omvalde den 20 april 2023 Katarina Pålsson och Per Lennerbrant till justitieombudsmän för tiden från valet till dess nytt val genomförts under fjärde året därefter.

Den 7 december 2023 omvalde riksdagen Lars Lindström och valde f.d. justitierådet Karin Almgren till ställföreträdande justitieombudsmän för två år fr.o.m. den dagen. Under verksamhetsperioden tjänstgjorde ställföreträdande justitieombudsmannen Lars Lindström i viss omfattning med handläggning och avgörande av tillsynsärenden.

Under riksmötet 2022/23 fattade riksdagen beslut om den nya lagen (2023:499) med instruktion för Riksdagens ombudsmän (JO) (framst. 2022/23:RS2, bet. 2022/23:KU32, rskr. 2022/23:260–262). Lagen trädde i kraft den 1 september 2023.

Arbetsordningen ändrades den 30 december 2022 samt den 27 februari, den 5 maj, den 22 juni, den 30 augusti och den 20 december 2023. Ändringen den 30 augusti föranleddes av den nya JO-instruktionen, och den sistnämnda ändringen innefattar en större, delvis redaktionell, omarbetning av arbetsordningen. Några av ändringarna under våren 2023 beslutades för att möjliggöra tidsbegränsade pilotverksamheter med utökad delegation och digital ärendehandläggning. Dessa bestämmelser har sedermera permanentats. Den större omarbetningen av arbetsordningen är huvudsakligen en följd av förändringar i beredningsorganisationen. Den största förändringen innebär att varje tillsynsavdelning åter bereder ärenden inom en ombudsmans ansvarsområde.

Antalet byråchefer i tillsynen har utökats från åtta till nio och tre nya byråchefer har anställts. Det har vidare anställts en ny kommunikationschef och en chef för den nya enheten för administrativt stöd. Ledningen för Opcat-enheten har förstärkts och beslut har fattats om att antalet medarbetare vid enheten ska öka. Beslut har också fattats om att tillfälligt förstärka kommunikationsenheten.

Ombudsmännen besvarade under verksamhetsperioden 175 lagstiftningsremisser, flertalet från olika departement inom Regeringskansliet. I 36 av

dessa uttrycktes någon form av ställningstagande till eller bedömning av remissen.

Ett beslut överlämnades till Regeringskansliet med framställning om lagändring. Vidare överlämnades 25 beslut till departement inom Regeringskansliet eller myndigheter för att fästa deras uppmärksamhet på förhållanden som framkommit under ett ärendes utredning eller för kännedom. Ett ärende där en beslutad förundersökning hade lagts ned avslutades. I ett ärende gjordes en anmälan till Statens ansvarsnämnd för prövning av disciplinpåföljd. Nio klagomålsärenden lämnades över till en annan tillsynsmyndighet för prövning och avgörande eller till en åklagarmyndighet för fullföljande av en förundersökning som inletts av JO.

Under verksamhetsperioden genomfördes 21 Opcat-inspektioner.

När det gäller det internationella samarbetet kan nämnas att i augusti 2022 deltog samtliga justitieombudsmän, kanslichefen och JO:s internationella samordnare i ett nordiskt ombudsmannamöte på Island. På mötet diskuterades bl.a. hur institutionerna hanterade covid-19 och pandemins påverkan på förvaltningen och efterlevnaden av grundläggande mänskliga rättigheter, utvecklingen av elektronisk förvaltning samt tillsyn av institutioner i andra länder (ett danskt fängelse i Kosovo). Vidare deltog justitieombudsmännen, kanslichefen, den internationella samordnaren och byråchefer från JO i ett nordiskt juristmöte på Island. I september 2022 respektive september 2023 deltog chefsjustitieombudsmannen (chefsJO) Erik Nymansson och JO:s internationella samordnare i ett baltiskt-nordiskt ombudsmannamöte som ägde rum i Estland respektive Danmark. Ämnen som behandlades var bl.a. artificiell intelligens, automatiskt beslutsfattande, tillämpning och påverkan av EU-rätten i ombudsmännens arbete och prioriteringar i tillsynsarbetet. Under verksamhetsperioden deltog bl.a. chefsJO Erik Nymansson, JO Katarina Pahlsson och medarbetare från Opcat-enheten i möten och konferenser samt tog emot besök med anknytning till JO:s uppdrag som nationellt besöksorgan (National Preventive Mechanism, NPM). Exempelvis tog JO som värd för det nordiska NPM-mötet i september 2023 emot elva kollegor från Norge, Danmark, Finland och Island. På agendan stod bl.a. frågor som rör tillsyn av barn och unga på anstalt. Presentationer varvades med rundabordssamtal.

Ytterligare information om JO:s organisation och verksamhet finns i ämbetsberättelsens bilagor och närmare information om ärendestatistik finns i bilaga 2.

Chefsjustitieombudsmannens betraktelse över verksamhetsåret

ChefsJO Erik Nymansson inleder med att uppmärksamma den översyn som gjorts av JO-ämbetet och den nya JO-instruktionen. Vidare anför chefsJO bl.a. följande.

En ändring som infördes genom 2023 års JO-instruktion och som innebär att ämbetsberättelsen ska avse kalenderår är mycket bra för JO:s verksamhet. Ämbetsberättelsen kommer nu att avse samma period som verksamhetsplanen och årsredovisningen och möjliggöra ett bättre utnyttjande av resurserna.

I likhet med all annan offentlig verksamhet måste JO hela tiden utveckla verksamheten för att säkerställa att resurserna tas till vara på bästa sätt. Ett led i det arbetet är att ombudsmännen i ökad utsträckning har delegerat till byråchefer att fatta beslut i avskrivningsärenden. Andelen delegationsbeslut ökade från 10 procent 2021 till 30 procent 2022 och uppgick under 2023 till ca 46 procent av alla avskrivningsbeslut. Med början under våren 2023 inleddes en försöksverksamhet som innebar att även erfarna rättssakkunniga fick möjlighet att efter delegation fatta avskrivningsbeslut i vissa enklare ärenden. Den ökade delegeringen kan ge såväl ombudsmän som byråchefer ökat utrymme att arbeta med de ärenden som utreds och andra undersökningar. Vidare bidrar den – liksom andra åtgärder som har vidtagits för att säkerställa att meritvärdet av att ha tjänstgjort hos JO är högt och rättvisande – till att öka attraktionen av en tjänst som rättssakkunnig hos JO.

Det har lagts ned ett omfattande arbete på att digitalisera ärendehandläggningen, och ett nytt digitalt statistikverktyg har implementerats. Detta har dels skapat effektivitetsvinster och lagt grunden för ytterligare utveckling, dels skapat bättre förutsättningar för styrning, ledning och uppföljning. Under året har också en ny och modern webbplats satts i drift och åtgärder har vidtagits för att öka medieexponeringen av JO:s beslut. Vidare har säkerhets- och säkerhetsskyddsarbetet setts över.

Antalet klagomål ökade med drygt 2 procent och uppgick till ca 10 500. På vissa stora sakområden har det skett en påtaglig minskning av klagomål. Jämfört med kalenderåret 2022 har ärendena om polis och migration minskat med ca 10 procent och kommunikationsväsendet med ca 25 procent. Stora ökningar har skett inom områdena barn- och ungdomsvård, tillämpningen av socialtjänstlagen och arbetsmarknad (ca 15, 20 respektive 25 procent). Den största ökningen antalsmässigt har Kriminalvården stått för.

Antalet inspektioner har nästan kommit upp till de nivåer som gällde före pandemin och det gäller även de inspektioner som genomförs inom ramen för JO:s Opcat-verksamhet. Även det internationella samarbetet har kunnat genomföras i planerad omfattning.

Samtliga interna verksamhetsmål har uppnåtts och den utgående balansen har under kalenderåret 2023 minskat med ca 17 procent. Balanserna har minskat rejält vad gäller de äldsta ärendena. Det positiva balansläget bedöms delvis bero på att flera ombudsmän valt att prioritera de äldsta ärendena samtidigt som man har arbetat målmedvetet för att generellt sett ha kortare handläggningstider än tidigare.

Förtroendefrågor är centrala för JO att arbeta aktivt med. Prioriterade områden i verksamhetsplanen för 2024 är en tydlig och lättillgänglig kommunikation samt frågor om effektivitet och kompetensförsörjning.

Justitieombudsmännens övergripande redovisning av sina iakttagelser inom respektive ansvarsområde

ChefsJO Erik Nymanssons ansvarsområde omfattar bl.a. de allmänna förvaltningsdomstolarna, försvaret, hälso- och sjukvården, utbildning och

forskning samt skatt och folkbokföring. Till området hör också offentlig upphandling samt ett antal olika centrala myndigheter.

ChefsJO konstaterar att JO:s tillsyn över domstolarna utövas med den särskilda återhållsamhet som hänsynen till domstolarnas oberoende fordrar, och att tillsynsarbetet har inriktats på en formell granskning. Mot denna bakgrund beslutade chefsJO att inte utreda ett mycket stort antal klagomål avseende den rättsliga bedömningen i en uppmärksammas frikännande dom i ett mål om sexualbrott som hade meddelats av Hovrätten för Västra Sverige.

ChefsJO:s allmänna intryck är att verksamheterna vid förvaltningsdomstolarna i huvudsak fungerar väl, men att många domstolar har problem med långa handläggningstider. Detta har han kunnat konstatera dels efter klagomål som riktats mot förvaltningsrätter, dels vid inspektion av förvaltningsrätten i Jönköping och förvaltningsrätten i Falun. Det är olika typer av mål som blivit oacceptabelt gamla, men chefsJO har främst noterat detta för skatte- och socialförsäkringsmål.

Inom ansvarsområdet hälso- och sjukvård ligger antalet klagomål kvar på betydligt högre nivåer än vad som gällde innan pandemin. Klagomålen handlar dock i mycket stor utsträckning om att man är missnöjd med den medicinska behandlingen eller bedömningen, vilket chefsJO ytterst sällan har anledning att utreda. ChefsJO:s bild är, utifrån klagomål som fortsatt komma in, att psykiatrin på många håll fortfarande ställer upp rutinmässiga krav på att lämna prover för att påvisa drogfrihet i stället för att göra en individuell bedömning i det enskilda fallet.

ChefsJO noterar att klagomål som rör frågor om allmänna handlingars offentlighet är mycket vanligt förekommande. Klagomålen avser främst dröjsmål vid utlämnandet. ChefsJO hänvisar till ett beslut i vilket han riktade kritik mot Inspektionen för vård och omsorg (Ivo) för att inte ha handlagt framställningar med den skyndsamhet som krävs. I beslutet underströk chefsJO att offentlighetsprincipen är central i den svenska rättsordningen och ett fundament i vår demokrati samt att det är viktigt att en myndighet kan se till att principen får genomslag.

För att illustrera den ökade exponeringen i media hänvisar chefsJO till två beslut som fick stor uppmärksamhet. I det ena beslutet kritiserades Statskontoret för att myndighetens information om en ledig anställning enbart sattes upp på en fysisk anslagstavla. I det andra beslutet kritiserades Skatteverket för att det inte var möjligt att betala en ansökningsavgift med kontanter.

ChefsJO avslutar sin redovisning med att konstatera att en utmaning för JO är de fall då myndigheters tillkortakommanden beror på att man till följd av svårigheter att rekrytera personal inte klarar av att leva upp till de regler som gäller. ChefsJO anser att JO framför allt kommer till sin rätt när det är fråga om att ge vägledning då rättsläget är oklart eller att rikta kritik mot myndigheter som medvetet eller av okunskap har åsidosatt de regler som gäller.

JO Katarina Pahlssons ansvarsområde har omfattat de allmänna domstolarna, arrende- och hyresnämnderna, kriminalvården, plan- och

byggområdet, ärenden som rör miljö- och hälsoskydd samt överförmyndarväsendet. Till detta ansvarsområde hör flera centrala myndigheter, såsom Kronofogdemyndigheten, Domstolsverket, Brottsoffermyndigheten, Jordbruksverket och Naturvårdsverket. Den klart största ärendegruppen inom ansvarsområdet rör kriminalvården.

Inom ramen för temat intagnas kontakter med omvärlden har Katarina Pålsson haft ett särskilt fokus på Kriminalvårdens granskning av olika försändelser och förutsättningarna för intagna att ta emot besök. Hon har påträffat en hel del felaktiga granskningar av brev och paket, och i flera fall berodde det på en bristande kunskap om den rättsliga regleringen. Kriminalvårdens granskning av försändelser till och från intagna utgör ett undantag från det skydd för förtrolig kommunikation som finns i regeringsformen. En granskningsåtgärd som inte har stöd i lag utgör därför ett allvarligt fel.

Katarina Pålsson konstaterar att den ansträngda beläggningssituationen inom Kriminalvården fortsätter att prägla myndighetens verksamhet och förhållandena för de intagna. Hon tog initiativ till en fördjupad undersökning av hur myndigheten generellt upprätthåller fristerna. Granskningen visade att dömda som är intagna i häkte blir kvar där långt efter den absoluta fristen för överförande till anstalt. Hon anför att det som kom fram var synnerligen allvarligt. För den enskilde kan det innebära en risk för isolering i häktet och dessutom kommer inte det återfallsförebyggande arbetet igång när det ska.

Vid en oanmäld inspektion av anstalten Kumla noterade Katarina Pålsson förhållanden som för vissa frihetsberövade personer bitvis måste ha varit oerhört påfrestande och under vissa förutsättningar skulle behandlingen av dem ha framstått som närmast omänsklig. Katarina Pålsson anför att hon även fortsättningsvis vill arbeta med oanmälda inspektioner inom ramen för JO:s Opcat-uppdrag.

När det gäller Kriminalvårdens arbete i samband med de allmänna valen i Sverige 2022 är Katarina Pålssons samlade intryck att myndigheten lyckades mycket väl med att ge de intagna förutsättningar att utöva sin grundläggande rättighet.

Vidare konstaterar Katarina Pålsson att en vanlig utredning inom ramen för JO:s extraordinära tillsyn i vissa fall kan ge ett fylligare underlag än t.ex. ett straffrättsligt verktyg. Hon menar att hon därvid kan fördjupa undersökningen och bredda sina uttalanden till mer än den enskilda saken samt i förlängningen därmed förhoppningsvis än bättre bidra till en god förvaltning och ökad rättssäkerhet. I sällsynta undantagsfall måste hon dock mer allvarligt överväga andra åtgärder. Så var fallet när en rådmann vid en tingsrätt i flera avseenden hade brustit i handläggningen av två familjemål genom att bl.a. åsidosätta formaliareglerna. Hon anmälde fallet till Statens ansvarsnämnd, som tilldelade rådmannen en varning.

Katarina Pålsson upplyser om att hon har inlett ett initiativärende om granskning av Domstolsverkets nya verksamhetsstöd för tingsrätterna, Digitalt

brottmålsavgörande (DiBa), med särskild inriktning på hur systemet tillgodoser domstolarnas självständighet enligt regeringsformen och intresset av rättssäkerhet.

Avslutningsvis lyfter hon fram vissa specifika frågeställningar som hon har haft anledning att granska inom ramen för sitt ansvarsområde.

JO Thomas Norlings ansvarsområde rör socialförsäkringen och socialtjänsten, inklusive tvångsvården av missbrukare och unga. Tillsynen inom ansvarsområdet omfattar även de ärenden som gäller tillämpningen av lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) samt arbetsmarknadsärendena.

Under verksamhetsperioden har Thomas Norling i särskilda initiativärenden följt upp vissa av sina tidigare uttalanden om myndigheter inom ansvarsområdet. Ett syfte med dessa initiativ har varit att undersöka om besluten fått förväntat genomslag, dvs. om hans uttalanden i tillämpningsfrågorna har bidragit till att myndigheterna verkligen åtgärdat de brister som funnits och nu handlägger sina ärenden på ett korrekt och mer rättssäkert sätt.

Thomas Norling gör vissa reflektioner om bl.a. medborgarperspektivet och god service enligt förvaltningslagen. Han anför att hans tillsyn inte har stärkt honom i uppfattningen att förvaltningen alltid lämnar snabba, enkla och entydiga besked för att hjälpa den enskilde att ta till vara sin rätt. Han menar att även om mycket av det som myndigheterna gör är uttryck för en god förvaltning finns det också många problem som är såväl återkommande som allvarliga från ett rättssäkerhetsperspektiv.

Thomas Norling noterar att han även i denna ämbetsberättelse har valt att ta med beslut som på olika sätt illustrerar vilka allvarliga konsekvenser för den enskilde som följer av att myndigheter agerar i strid med legalitetsprincipen samt dess krav på rättssäkerhet för den enskilde och rättsligt stöd för myndigheternas handlande. I sammanhanget hänvisar han exempelvis till beslut som avser Arbetsförmedlingen och socialnämnder.

Inom ramen för sin klagomålshantering och i ett särskilt beslut har Thomas Norling granskat ett antal myndigheters tillämpning av 11 och 12 §§ förvaltningslagen. Bestämmelserna syftar till att stärka enskildas ställning vid långsam handläggning. De innebär att en myndighet i vissa fall och på visst sätt ska underrätta den enskilde om att avgörandet i ett ärende kommer att bli väsentligt försenat, och då också ange vad det beror på (11 § FL) samt att den enskilde under vissa omständigheter kan begära att få sitt ärende avgjort (12 § FL). Enligt Thomas Norling visar resultatet av granskningen att det finns stora brister vid tillämpningen av bestämmelserna, framför allt när det gäller 11 §, och att bestämmelserna uppfattas som svåra och resurskrävande för myndigheterna. Han har svårt att se att bestämmelserna har fått den avsedda effekten att snabba på de undersökta myndigheternas handläggning och stärka den enskildes ställning när den varit långsam. Thomas Norling anser att det inte är acceptabelt att myndigheterna inte uppfyller kraven på god förvaltning och han avser att återkomma till detta i sin fortsatta tillsyn. I sammanhanget nämner han att han vid en inspektion av Pensionsmyndigheten i oktober 2023

kunde konstatera att uttalanden som han hade gjort tidigare under året inte hade motiverat myndigheten att se över sina arbetssätt eller rutiner för att säkerställa en korrekt tillämpning. Han finner detta anmärkningsvärt.

Thomas Norling konstaterar vidare att hans uppföljande granskning av kommuners socialtjänster har visat att de i varierande utsträckning haft svårt att ta till sig den kritik som han tidigare riktat mot dem. Det finns fortfarande brister av sådant slag och i en sådan omfattning att han även fortsättningsvis avser att följa t.ex. hur socialtjänsterna hanterar de rättssäkerhetsfrågor som finns vid bl.a. tvångsvård av unga och hur de uppfyller kravet på att ha ett barnperspektiv i handläggningen.

JO Per Lennerbrants ansvarsområde omfattar bl.a. allmänna åklagare, polis- respektive tullväsendet, utlänningsärenden vid Migrationsverket, utlandsmyndigheterna, kommunikationsväsendet och kommunal förvaltning som inte är specialreglerad.

Per Lennerbrant uppmärksammar två granskningar som avsåg skyddet för den personliga integriteten och rätten till privatliv. Granskningarna gällde ett par kommuner som hade vidtagit åtgärder för att kontrollera enskilda i vissa avseenden. I båda fallen konstaterade Per Lennerbrant att de vidtagna åtgärderna inkräktade på skyddet för den personliga integriteten och rätten till privatliv och därför hade krävt stöd i lag. Något lagstöd fanns dock inte och han förde fram allvarlig kritik för att åtgärderna ändå vidtagits. Granskningarna följdes av en diskussion av om det bör införas lagstöd för de åtgärder som de båda kommunerna utfört.

Per Lennerbrant noterar att ett annat område där skyddet för den personliga integriteten ofta aktualiseras är de lagförslag som remitteras från Regeringskansliet. Han har under verksamhetsperioden svarat på ett stort antal remisser av detta slag. Det har exempelvis gällt användningen av hemliga tvångsmedel, effektivare brottsbekämpning genom användning av biometri och vistelseförbud på allmänna platser. Per Lennerbrant har flera gånger kunnat konstatera att de remitterade underlagen brustit i fråga om en analys av förslagets konsekvenser för den personliga integriteten. Detta har gjort det svårt att bedöma om förslagen varit ändamålsenliga, proportionerliga och godtagbara i ett demokratiskt samhälle på det sätt som regeringsformen kräver. Med anledning av de stora förändringar som under kort tid föreslagits har han också påtalat vikten av att lagstiftaren anlägger en helhetssyn på de förslag som remitterats och att de samlade och långsiktiga konsekvenserna ges en tillräcklig tyngd.

Per Lennerbrant har även under denna verksamhetsperiod haft särskild uppsikt på frågor om behandlingen av barn och tillämpningen av barnkonventionen. Vidare har han uppmärksammat förekomsten av långa handläggningstider inom den offentliga verksamheten, bl.a. hos Migrationsverket och Polismyndigheten. När det gäller Migrationsverket konstaterar han att det kan komma att dröja flera år innan handläggningstiderna är på en rimlig nivå. Han anser att myndigheten måste göra särskilda ansträngningar för att komma till rätta med detta. I fråga om Polismyndigheten menar han att den

bild som har framträtt i granskningen är mycket bekymmersam och att den ger intrycket att vissa typer av förmögenhetsbrott i praktiken inte längre utreds. Enligt Per Lennerbrant är det mycket angeläget att Polismyndigheten snarast kommer till rätta med ärendebalanserna och han har skickat sitt beslut för kännedom till bl.a. justitieutskottet.

Per Lennerbrant påminner också om att en lång handläggningstid vid en begäran om utlämnande av allmän handling i praktiken kan innebära en begränsning av offentlighetsprincipen.

I sina iakttagelser lyfter han även fram att det har genomförts en inspektion av ett nyöppnat förvar. Vid inspektionen uppmärksammades bl.a. allvarliga brister i personalens bemötande av de förvarstagna, och Per Lennerbrant beslutade därför om en uppföljande inspektion av förvaret.

Avslutningsvis noterar Per Lennerbrant att det har fortsatt komma in många klagomål om att enskilda har blivit föremål för polisens tvångsmedelsanvändning utan att det har funnits lagliga förutsättningar för det. Vid inspektioner av fyra lokalpolisområden har han också kunnat konstatera att tvångsmedelsanvändningen inte prövas på det sätt som föreskrivs i lagstiftningen. Tillämpningen är därmed inte förenlig med legalitetsprincipen. Per Lennerbrant anser fortfarande att regleringen behöver ses över för att bättre uppfylla de höga rättssäkerhetskrav som ställs på tvångsmedelsbestämmelser. Han har överlämnat en kopia av sitt beslut till regeringen för kännedom.

Aktuella utredningsarbeten m.m.

Tillkännagivande om att utreda den offentliga tillsynen

Konstitutionsutskottet behandlade i betänkande 2022/23:KU32 Översyn av JO-ämbetet riksdagsstyrelsens framställning Översyn av JO-ämbetet (framst. 2022/23:RS2). Utskottet föreslog bl.a. ett tillkännagivande till regeringen om att utreda den offentliga tillsynen. Enligt utskottet bör den offentliga tillsynen utredas för att identifiera behov av reformer och föreslå de ändringar som bedöms vara påkallade i den ordinära tillsynen och klagomålssystemet inom respektive verksamhetsområde. Syftet är att stärka förutsättningarna för JO som extraordinärt tillsynsorgan.

Riksdagen beslutade i enlighet med utskottets förslag (rskr. 2022/23:260–262).

I regeringens skrivelse 2023/24:75 Riksdagens skrivelser till regeringen – åtgärder under 2023 anför regeringen i huvudsak följande när det gäller tillkännagivandet om en översyn av den offentliga tillsynen (s. 151). Regeringen beslutade den 14 december 2023 att ge Statskontoret i uppdrag att göra en översyn över asylprocessen. I uppdraget ingår att utreda behovet av en extern tillsynsfunktion eller inspektion på migrationsområdet. Uppdraget ska redovisas senast den 7 oktober 2024. Frågan om att tillsätta en utredning med uppdrag att utreda frågor om den offentliga tillsynen på bl.a. polisens och

Kriminalvårdens områden bereds i Regeringskansliet. Tillkännagivandet är inte slutbehandlat.

Utredning om åtgärder för snabbare utbyggnad av häkten och anstalter

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet beslutade den 15 mars 2024 att ge en s.k. bokstavsutredare i uppdrag att lämna förslag på ändringar i plan- och byggregelverket som förbättrar förutsättningarna för att fler häkten och anstalter kan byggas och nya häktes- och anstaltsplatser kan skapas genom en snabbare plan- och byggprocess (dnr LI2024/00694). Enligt uppdraget bör det i första hand handla om att införa undantag från krav som bedöms vara mindre relevanta vid byggnation av häkten och anstalter.

Utredaren ska bl.a.

- överväga om det finns krav (såsom formalia-, process- eller egenskapskrav) som bedöms vara mindre relevanta vid planering och byggande av anstalter och häkten samt, i förekommande fall, föreslå undantag från dessa krav
- överväga andra konkreta åtgärder, t.ex. vad gäller överklagandeprocesser, för att möjliggöra snabbare processer vid planering och byggande av anstalter och häkten och i förekommande fall föreslå åtgärder
- belysa skillnader i förutsättningarna för att bygga ut befintliga anläggningar respektive etablera helt nya anläggningar.

Utredaren ska under arbetet beakta resultaten av pågående och genomförda satsningar för att utöka antalet häktes- och anstaltsplatser, exempelvis användningen av typhus i byggnationen.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 oktober 2024.

Utredning om straffrättsliga åtgärder mot korruption och tjänstefel

Regeringen beslutade den 1 februari 2024 att ge en särskild utredare i uppdrag att se över den straffrättsliga lagstiftningen om korruption och tjänstefel (dir. 2024:14). Syftet med översynen är att säkerställa att lagstiftningen är effektiv, ändamålsenlig och anpassad till Sveriges internationella åtaganden.

Utredaren ska bl.a.

- utvärdera tillämpningen av 2012 års reform och ta ställning till om den straffrättsliga lagstiftningen är effektiv och modern eller om det finns behov av förändringar och lämna nödvändiga författningsförslag
- bedöma vilka författningsändringar eller andra åtgärder som behövs för att anpassa svensk rätt till det nya EU-direktivet om bekämpning av korruption
- ta ställning till om det straffrättsliga ansvaret för tjänstefel bör utvidgas och, oavsett ställningstagande i sak, lämna författningsförslag som innebär

att tjänstefelsansvaret utvidgas till att omfatta även annat än åtgärder som vidtagits vid myndighetsutövning.

Uppdraget ska redovisas senast den 25 juli 2025.

Introduktionsutbildning för statsanställda

Efter ett initiativ av konstitutionsutskottet riktade riksdagen ett tillkännagivande till regeringen om att införa en introduktionsutbildning för statsanställda (bet. 2017/18:KU37, rskr. 2017/18:230). Tillitsdelegationen fick i uppdrag av regeringen att kartlägga och analysera de introduktionsutbildningar som de statliga myndigheterna tillhandahåller sina anställda samt lämna förslag till hur och när en gemensam, obligatorisk introduktionsutbildning för statsanställda kan införas (dir. 2019:6 och dir. 2020:49). Tillitsdelegationen lämnade i sitt slutbetänkande En gemensam utbildning inom statsförvaltningen (SOU 2020:40) förslag om en gemensam utbildning inom statsförvaltningen som även skulle omfatta de myndigheter som lyder under riksdagen.

Regeringen gav därefter den 10 februari 2022 Statskontoret i uppdrag att ta fram och tillhandahålla en webbaserad introduktionsutbildning för statligt anställda. Det angavs att utbildningen ska kunna tillhandahållas fr.o.m. den 1 juli 2023 (Fi2018/01688, Fi2020/02978, Fi2022/00504). Utbildningen ska rikta sig till anställda i statsförvaltningen, och målgruppen för utbildningen ska primärt vara nyanställda vid myndigheter under regeringen. Nivån på utbildningen ska vara grundläggande. Utbildningen ska omfatta frågor som är centrala för statsanställda, t.ex. den statliga värdegrunden, en god förvaltningskultur, risker för korruption och regelverk som gäller i statsförvaltningen, som den konstitutionella ordningen och bestämmelser om offentlighet och sekretess. Syftet med utbildningen ska vara att stärka förmågan att hantera den särskilda roll som statsanställda har. Riksdagens tillkännagivande ska vara vägledande vid utförandet av uppdraget. Konstitutionsutskottet framhöll vikten av att statsanställda har goda kunskaper om den statliga värdegrunden och de grundläggande rättsprinciper och regelverk som gäller i statsförvaltningen, t.ex. bestämmelser om offentlighet och sekretess. Statskontoret ska bl.a. beakta de analyser och slutsatser i Tillitsdelegationens slutbetänkande som myndigheten bedömer vara relevanta.

Statskontoret redovisade hur myndigheten avsåg att utforma utbildningen i promemorian Introduktionsutbildning för statligt anställda – Delredovisning, daterad den 24 november 2022 (dnr 2022/56-6).

Under sommaren 2023 lanserade Statskontoret webbutbildningen Din roll i staten – gemensamma spelregler. Innehållet utgår från den statliga värdegrunden och utbildningen består av åtta kapitel. Den inleds med ett kapitel om de grundläggande principer och regelverk som gäller för samtliga statsanställda. Därefter följer ett kapitel vardera för de sex principer som utgör den statliga värdegrunden: demokrati, objektivitet, legalitet, respekt, fri åsiktsbildning, effektivitet och service. Utbildningen avslutas med ett kapitel om hur

man kan arbeta med och tänka kring den statliga värdegrunden i det dagliga arbetet.

Utskottets tidigare behandling

Utskottet har vid flera tillfällen framhållit att den ordinarie tillsynen är en förutsättning för att JO ska kunna utföra sin extraordinära tillsyn på ett tillfredsställande sätt (bet. 2016/17:KU11, 2017/18:KU11, 2018/19:KU11, 2019/20:KU11, 2021/22:KU11 och 2022/23:KU11). Som framgår under rubriken Tillkännagivande om att utreda den offentliga tillsynen (under rubriken Aktuella utredningsarbeten m.m.) har riksdagen beslutat om ett tillkännagivande till regeringen om att utreda den offentliga tillsynen (bet. 2022/23:KU32, rskr. 2022/23:260–262).

Utskottet har tidigare även uttalat sig om långa häktningstider och restriktioner (bet. 2015/16:KU7) samt påmint om att det är en central fråga i en rättsstat att ingen sitter frihetsberövad utan laglig grund och framhållit respekten för individens värdighet i den offentliga verksamheten (bet. 2017/18:KU11 och 2019/20:KU11). Mot bakgrund av det som även tidigare framkommit om allvarliga brister hänförliga till myndigheternas bemötande av enskilda, bl.a. vid frihetsberövanden och när myndigheter vidtar andra tvångsåtgärder mot enskilda, har utskottet funnit anledning att framhålla respekten för individens värdighet i den offentliga verksamheten samt understryka vikten av att myndigheterna kontinuerligt arbetar med frågor om bemötande och grundläggande rättsliga principer (bet. 2017/18:KU11 och 2018/19:KU11).

Vidare har utskottet vid flera tillfällen uttalat att det är mycket värdefullt att ombudsmännen informerar om sina iakttagelser och påtalar de behov av författningsändringar eller andra åtgärder som har identifierats genom ombudsmännens tillsynsarbete (se t.ex. bet. 2014/15:KU11, 2016/17:KU11, 2018/19:KU11, 2020/21:KU11, 2021/22:KU11 och 2022/23:KU11). Utskottet har även anfört att det ser särskilt allvarligt på brister i lagstiftning och rutiner som rör grundlagsskyddade fri- och rättigheter när det gäller den kroppsliga integriteten och rörelsefriheten (bet. 2016/17:KU11, 2020/21:KU11 och 2021/22:KU11). Utskottet har också uttryckt att det förutsätter att regeringen och myndigheterna vidtar de åtgärder som krävs för att komma till rätta med de fel och brister som ombudsmännen konstaterat (bet. 2017/18:KU11).

Utskottet har också understrukit betydelsen av att myndigheter och kommuner fullgör sina skyldigheter enligt offentlighetsprincipen på ett korrekt sätt och i överensstämmelse med gällande regelverk (bet. 2016/17:KU11, 2017/18:KU11, 2019/20:KU11, 2020/21:KU11, 2021/22:KU11 och 2022/23:KU11).

Utskottet har även framhållit vikten av att den ärendehantering som förekommer i den offentliga förvaltningen håller en god förvaltningsrättslig standard. För att detta ska kunna säkerställas krävs bl.a. att tjänstemän i den

offentliga förvaltningen har den kompetens som krävs. Myndigheter, kommuner och regioner har i sin roll som arbetsgivare ett ansvar för att de anställda ges den kompetensutveckling och det stöd i övrigt som kan behövas för att utföra sina arbetsuppgifter på ett alltigenom korrekt sätt. Utskottet har tidigare pekat på vikten av att statsanställda har goda kunskaper om den statliga värdegrunden och om de grundläggande principer och regelverk som gäller för statsförvaltningen (bet. 2019/20:KU11, 2020/21:KU11, 2021/22:KU11 och 2022/23:KU11). I betänkandet 2022/23:KU11 noterade utskottet Statskontorets uppdrag att ta fram och fr.o.m. den 1 juli 2023 tillhanda hålla en webbaserad introduktionsutbildning för statligt anställda.

Vidare har utskottet framhållit att den grundlagsreglerade skyldighet som åligger dem som utför offentliga förvaltningsuppgifter att iakta saklighet och opartiskhet är en del av grunderna för vårt statskick. Utskottet uttalade att det ser mycket allvarligt på brister i detta avseende (bet. 2020/21:KU11, 2021/22:KU11 och 2022/23:KU11).

Utskottet har också uppmärksammat att olika aspekter på digitalisering varit aktuella i ärenden hos JO (bet. 2022/23:KU11). Utskottet har därvid påmint om sitt uttalande att regeringen bör säkerställa att myndigheterna är tillgängliga och erbjuder fullgoda alternativ till digital service, så att också de som inte kan eller vill vara digitala kan ta till vara sina intressen i kontakter med myndigheter; utskottet framhöll att frågan är viktig för att upprätthålla medborgarnas förtroende för de statliga myndigheterna (se bet. 2021/22:KU7 Riksrevisionens rapport om myndigheternas service till enskilda som inte kan eller vill vara digitala).

Utskottets ställningstagande

Utskottet har tagit del av ämbetsberättelsen och vill återigen framhålla värdet av att ombudsmännen informerar om sina iakttagelser och påtalar de behov av författningsändringar eller andra åtgärder som har identifierats genom ombudsmännens granskningar. Utskottet noterar att ombudsmännen även under denna verksamhetsperiod har uppmärksammat brister och oklarheter såväl i lagstiftning som i myndigheters regelverk, rutiner, regeltillämpning och ärendehantering samt problem med långa handläggningstider inom flera olika rättsområden. Ombudsmännen har i flera ärenden lyft fram de grundlagsreglerade skyldigheterna om legalitet och objektivitet, som ska iakttas av dem som utför offentliga förvaltningsuppgifter.

Ombudsmännens vägledande uttalanden i beslut och yttranden bör vara ett angeläget inslag i arbetet med att förbättra lagstiftning och andra föreskrifter och rutiner samt för att komma till rätta med missförhållanden inom den offentliga förvaltningen. Ombudsmännens iakttagelser bör också beaktas i det allmänna arbetet för en god förvaltning samt för att förebygga brister och felaktigheter i den offentliga verksamheten. Utskottet förutsätter därför att regeringen och myndigheterna vidtar de åtgärder som krävs för att komma till rätta med fel och brister som ombudsmännen konstaterat. Utskottet välkomnar

även att ombudsmännen vidtar åtgärder för att sprida information om och nå ett generellt genomslag för sitt tillsynsarbete.

För att ombudsmännen ska kunna fullgöra sitt tillsynsuppdrag behöver de få tillgång till korrekta och fullständiga beslutsunderlag. Utskottet erinrar härvid om bestämmelsen i 13 kap. 6 § andra stycket regeringsformen. Av bestämmelsen följer att de som står under JO:s tillsyn är skyldiga att på begäran av en ombudsman lämna upplysningar och yttranden samt biträda ombudsmannen i utredningsarbetet. Det är av stor vikt att denna grundlagsfästa skyldighet alltigenom efterlevs.

Att myndigheter brister i rättstillämpningen eller har otillräckliga resurser, felaktig organisation eller bristfällig kompetens är naturligtvis otillfredsställande. Förtroendet för den offentliga förvaltningen och domstolarna hänger starkt samman med att de grundläggande principerna för en effektiv, rättssäker och fungerande förvaltning iaktas. Utskottet ser därför allvarligt på brister i dessa avseenden. Utskottet ser särskilt allvarligt på brister i lagstiftning och rutiner som rör grundlagsskyddade fri- och rättigheter när det gäller den personliga integriteten och rätten till privatliv.

Myndigheter, kommuner och regioner har i sin roll som arbetsgivare ett ansvar för att anställda ges den kompetensutveckling och det stöd i övrigt som kan behövas för att de ska kunna utföra sina arbetsuppgifter på ett korrekt sätt. För detta krävs goda kunskaper om de grundläggande principer och regelverk som gäller för offentlig förvaltning. Utskottet noterar att Statskontoret sedan sommaren 2023 erbjuder en webbaserad introduktionsutbildning för statligt anställda.

Offentlighetsprincipen är central i den svenska rättsordningen och en grundläggande princip för Sveriges statsskick. Flera ärenden i ämbetsberättelsen avser brister vid tillämpningen av offentlighetsprincipen. Utskottet finner därför återigen skäl att understryka betydelsen av att domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som utför offentliga förvaltningsuppgifter fullgör sina skyldigheter enligt offentlighetsprincipen. Utskottet betonar särskilt vikten av en korrekt hantering av sekretessbelagda uppgifter.

En grundläggande förutsättning för att ombudsmännen ska kunna fullgöra sitt extraordinära tillsynsuppdrag på ett ändamålsenligt sätt är att det finns en välfungerande ordinär offentlig tillsyn och ett adekvat klagomålssystem. Under 2023 riktade riksdagen ett tillkännagivande till regeringen om att utreda den offentliga tillsynen (bet. 2022/23:KU32, rskr. 2022/23:260–262). Mot denna bakgrund ser utskottet positivt på att regeringen har gett Statskontoret i uppdrag att göra en översyn över asylprocessen och att det ingår i uppdraget att utreda behovet av en extern tillsynsfunktion eller inspektion på migrationsområdet. Utskottet noterar också att frågan om att tillsätta en utredning med uppdrag att utreda frågor om den offentliga tillsynen på bl.a. polisens och Kriminalvårdens områden bereds i Regeringskansliet.

Utskottet föreslår att ämbetsberättelsen läggs till handlingarna.

BILAGA 1

Förteckning över behandlade förslag

Redogörelsen

Redogörelse 2023/24:JO1 Justitieombudsmännens ämbetsberättelse 2023.

BILAGA 2

Offentligt sammanträde den 21 mars 2024

Ordföranden: God förmiddag! Jag vill hälsa alla som tittar på denna sändning varmt välkomna till konstitutionsutskottets öppna sammanträde. Jag vill också hälsa justitieombudsmännen – Erik Nymansson, chefsJO, Katarina Pahlsson, Thomas Norling och Per Lennerbrant – varmt välkomna. Jag hälsar även andra medarbetare på Justitieombudsmannen varmt välkomna.

Det är ni som är anledningen till att vi samlas till detta öppna sammanträde. Det gör vi med anledning av er ämbetsberättelse, som sammanfattar perioden från den 1 juli 2022 till den 31 december 2023.

Jag tog mig friheten att titta lite grann i gamla texter på hur folk har uttalat sig om justitieombudsmännen. Jag hittade ett ganska fint citat från när Justitieombudsmannen firade 200 år. Då sades det så här – detta är en översättning från engelska:

Över hela världen har själva ordet ombudsman väckt känslan av säkerhet, skydd och frihet. Ombudsmannaidén, som uppstod i Sverige, kallas för genial, universell och tidlös. Det är någonting som vi är väldigt stolta över och ett uppdrag som har hållit i 200 år, och vi hoppas att det ska hålla 200 år till.

Med de orden ger jag ordet till er.

Erik Nymansson, chefsJO: Jag börjar där ordföranden slutade. Sedan 1810 har vi varje år överlämnat vår ämbetsberättelse till riksdagen. Nu gör vi det för 213:e gången. Detta tål att begrundas. Jag har ställt mig frågan: Hur kommer det sig att JO har överlevt och alltså finns efter alla dessa år och att vi alls sitter här i dag? Det är ju inte självklart. Få myndigheter har så många år bakom sig.

Jag tror att det finns flera förklaringar. En första förklaring är vårt uppdrag, och det har i stort varit detsamma under alla dessa år. Under drygt 200 år har människor som känt sig illa och oriktigt behandlade av myndigheter kunnat lämna in klagomål till oss. Och vi ska vaka över att domstolar och förvaltningsmyndigheter följer lagen, att de är sakliga och opartiska och att medborgarnas grundläggande fri- och rättigheter inte kränks. Jag är övertygad om att detta är ett evigt behövligt uppdrag. Det är ett uppdrag som under alla tider möter ett behov hos varje människa i vårt land av en väl fungerande offentlig förvaltning.

Men uppdraget i sig svarar inte fullt ut på den fråga som jag har ställt mig. JO måste också fullfölja sitt uppdrag på ett sätt som är i samklang med tiden. Riksdagen har därför nu, som så många gånger tidigare, gjort en omfattande översyn av vår verksamhet, tagit fram en ny och modern lagstiftning för JO och skapat förutsättningar för att vi på bästa sätt ska kunna fullfölja vårt uppdrag. Jag vet inte om det är brukligt att som myndighetschef tacka för att ha fått en ny instruktion. I vilket fall som helst gör jag det nu.

Men svaret på frågan om varför JO alltså finns kvar handlar inte bara om vårt evigt behövliga uppdrag eller om vår moderna instruktion. Jag tror att JO:s styrka har varit dess egen förmåga att anpassa sig till sin tids krav.

Vi inrättades under det gamla ståndssamhället. Vi har verkat då parlamentarismen och demokratin fick sitt genombrott. Framväxten av välfärdssamhället och en växande offentlig förvaltning ställde nya krav på oss. Och här är vi i dag med vår tids utmaningar som vi måste möta för att bibehålla vår relevans.

Ta bara det förhållandet att antalet klagomål har tredubblats sedan millennieskiftet – det sköt särskilt fart när den första smarta telefonen lanserades. Denna utmaning måste mötas med andra och mer effektiva arbetssätt. Under året har vi därför bland annat i ökad utsträckning delegerat visst beslutsfattande till våra kompetenta medarbetare, och vi har digitaliserat ärendehandläggningen och besluten.

Hur märker människor detta? Jo, genom att de snabbare får besked om ifall vi väljer att utreda ett ärende eller inte. Och om vi utreder ärendet kommer beslutet snabbare än vad som annars skulle ha varit fallet. Detta är viktigt. Rimliga handläggningstider är något som människor med rätta förväntar sig av myndigheter. Om det är några som känner till just detta är det vi på JO, för det är ett av de vanligaste klagomålen.

Vi om några måste leva upp till förväntningar om en snabb handläggning. Men samtidigt: Ärendena hos oss är inte alltid lätta, långt därifrån. I vissa fall måste vi noggrant få begrunda svåra och komplicerade frågor. Det är viktigt att det blir rätt, inte bara för han eller hon som har klagat. JO:s kanske största betydelse som skydd för rättssäkerheten ligger i att myndigheterna som en följd av våra beslut i framtiden gör rätt. Det kommer oss alla till godo. Ska vi åstadkomma detta genomslag krävs det givetvis kvalitet i våra beslut.

Tiden ställer också krav på oss när det gäller att det ska vara enkelt att lämna in klagomål till JO. Det är där vi kanske har vår viktigaste roll: att finnas till för vanliga människor. Vi når som få andra ut i samhällets kapillärer, till det viktiga mötet mellan människor och myndigheter. Man ska med egna ord kunna lämna sin berättelse utan att tyngas av formella krav, och med denna berättelse som utgångspunkt ska JO kunna inleda en utredning.

Då krävs det av oss att vi kan leva upp till krav på enkelhet och tillgänglighet. Vi har därför under året lanserat en ny webbsida med ett mycket mer pedagogiskt utformat anmälningsförfarande, där människor får guidning genom ett formulär. Det ska vara enkelt att lämna in klagomål, men det ska också vara enkelt att förstå vad vi gör och vad vi inte kan göra.

Apropå detta med att få genomslag: Då krävs det att myndigheter och enskilda får kunskap om våra beslut. Vi har därför förbättrat webbsidans sökfunktion, men vi har också sett över vår service till medierna och ytterligare anpassat oss till journalisters korta deadlines.

Jag kan med viss stolthet säga att vi har uppnått samtliga verksamhetsmål, förkortat våra handläggningstider och minskat våra balanser. Jag tycker också att vi ombudsmän – ja, alla vi som arbetar på JO – kan känna stolthet över vår

ämbetsberättelse, som innehåller ett stort antal beslut, i regel vägledande sådana för myndigheter och deras handläggare. Den kan tyckas omfattande, och det är den. Men man ska då hålla i minnet att det är ett urval. Det är ett urval av de drygt 400 beslut, i utredda ärenden, som vi har fattat under året.

Men redan genom att bläddra i ämbetsberättelsen får man en ögonblicksbild av tillståndet i landet. För JO:s tillsyn omfattar i stort all statlig, regional och kommunal förvaltning. Detta vidsträckta område är uppdelat mellan oss fyra ombudsmän i olika ansvarsområden.

Jag tänker nu övergå till att berätta något om iakttagelser som jag gjort på mitt eget område, som fram till det gångna årsskiftet framför allt omfattade de allmänna förvaltningsdomstolarna, försvaret, hälso- och sjukvård, utbildning och forskning samt skatt och folkbokföring.

Jag är ombudsman nummer 66 eller 68 i ordningen, lite beroende på hur man räknar. Längre var vi det enda landet i världen med en ombudsman. Men numera finner vi en sådan i 130 länder. Det är som ni förstår en av Sveriges mest framgångsrika exportprodukter, i sällskap med till exempel skiftnyckeln, Abba och Ikea. Ordet ombudsman, som ordföranden var inne på, brukar tillsammans med ordet smorgasbord lyftas fram som de mest kända exemplen på svenska ord som blivit internationella.

Men i ett internationellt perspektiv är den svenska ordningen med att JO har en generell befogenhet att utöva tillsyn över domare och domstolar mycket ovanlig. Mot bakgrund av principen om domstolarnas oberoende är det också begripligt att denna ordning väcker undran utomlands. Men även om JO:s tillsyn inte uttryckligen är begränsad till en formell granskning är det en sådan inriktning som granskningen har.

Som ett exempel på detta kan nämnas det mycket stora antalet klagomål avseende en uppmärksammas frikännande dom i ett mål om sexualbrott, den så kallade snippadomen. Jag beslutade att inte utreda klagomålen. Frågan om någon ska dömas för ett brott ska avgöras i domstol. Domen överklagades också till Högsta domstolen, som undanröjde den och återförvisade målet för ny prövning. En sådan prövning har nu skett.

Jag har i ämbetsberättelsen tagit med beslut som innehåller kritik av domare. Dessa beslut visar enligt min mening att JO:s tillsyn över domstolar och domare, med den särskilda återhållsamhet som hänsynen till domstolarnas oberoende fordrar, fyller en viktig funktion i samhället.

Vad gäller förvaltningsdomstolarna är mitt intryck att de i huvudsak fungerar väl, men många har problem med långa handläggningstider. Detta har jag bland annat kunnat konstatera vid inspektioner vid förvaltningsrätter – tre till antalet – och det gäller främst i skatte- och socialförsäkringsmål. Långa handläggningstider påverkar förtroendet för domstolarna och innebär stora påfrestningar för den enskilde, kanske särskilt i socialförsäkringsmål som kan handla om ens möjligheter att försörja sig.

Av tradition har JO känt ett särskilt ansvar för att bevaka efterlevnaden av offentlighetsprincipen, allas vår rätt att läsa offentliga handlingar hos myndigheter. Jag har fått anledning att rikta allvarlig kritik mot en

tillförordnad regiondirektör som lämnat vilseledande uppgifter om själva existensen av en allmän handling. Den typen av klagomål är lyckligtvis ovanlig.

Vanligt är i stället att det klagas på senfärdighet. Man ska minnas att JO har ställt höga krav på skyndsamhet och har uttalat att ett besked i en utlämnandefråga normalt bör lämnas samma dag.

Det intressanta är att vi brukar få ganska tydliga signaler om att en myndighet har problem med att leva upp till kravet om skyndsamhet. Som ett exempel kan jag nämna att vi fick in många klagomål mot Inspektionen för vård och omsorg, Ivo. Jag kritiserade Ivo. Jag underströk att offentlighetsprincipen är central i den svenska rättsordningen och ett fundament i vår demokrati och att det är viktigt att myndigheten kan se till att principen får genomslag. Under 2024 kommer jag att särskilt prioritera offentlighetsprincipens efterlevnad.

Jag vill avslutningsvis nämna två beslut som fick viss uppmärksamhet i medierna. Det gäller dels min kritik av Statskontoret för att en annons om en ledig chefstjänst enbart sattes upp på en fysisk anslagstavla i receptionen, dels min kritik av Skatteverket för att det inte var möjligt att betala en ansökningsavgift med kontanter.

Katarina Pählsson, JO: Den här ämbetsberättelsen sträcker sig över ett och ett halvt år, som ordföranden nämnde inledningsvis. Det gör förstås att även jag har ganska många beslut med i denna bok. Ändå är det bara ett axplock.

Men nästan hela det tillsynsområde som jag har ansvarat för fram till årsskiftet finns med. Jag har ansvarat för de allmänna domstolarna, plan- och byggområdet, miljö- och hälsoskydd, Kronofogden, överförmyndarväsendet och slutligen Kriminalvården.

Besluten i ämbetsberättelsen innehåller som bekant mer principiella uttalanden från en ombudsman, men jag har också med beslut som av andra skäl kan vara av särskilt intresse.

När jag inför dagens sammanträde bläddrade i ämbetsberättelsen och funderade och tittade bakåt på vad jag hade granskat den senaste perioden tyckte jag att jag kunde se ett par linjer. Jag ska inte säga att det är trender – det är för mycket sagt – men ett par linjer eller övergripande iakttagelser. Dem tänkte jag kort berätta om.

Den första linjen, eller iakttagelsen, som jag tycker mig se rör att myndigheter på grund av resursbrister eller andra förutsättningar inte förmår upprätthålla den rättsliga reglering som gäller i verksamheten, till och med sådan reglering som finns i lag. Detta går i sin tur ut över den enskildes berättigade förväntan på det allmänna. I värsta fall går det ut över hennes eller hans rättssäkerhet eller situation.

Jag kan ta ett mycket aktuellt exempel. Det kan handla om att häktade personer i strid med lag blir kvar i arrester, till och med i så kallade LOB-celler, celler som är avsedda för ett kortvarigt frihetsberövande och som är mycket spartanskt utformade och inredda. Men enligt lag, den så kallade rättegångsbalken, ska den som blir häktad omedelbart föras över från arresten

till ett häkte, och där ska den vara under hela det frihetsberövandet. Den regeln är i princip utan undantag.

Jag har uttalat mig om detta, både efter inspektioner och i skilda beslut. Ett beslut finns med i denna ämbetsberättelse.

Jag vet att ännu fler personer nu sitter kvar i arrester när de har blivit häktade. Men jag kan konstatera, som jag tidigare har gjort, att platsbrist, det vill säga bristande resurser, inte utgör en rättsligt godtagbar grund för detta.

Ett annat exempel, som jag också tog upp senast vi var här hos konstitutionsutskottet, rör att många fängelsedömda personer blir kvar i häktet. Om du döms till fängelse och är häktad vid tiden för domen ska du föras över till fängelse och få din anstaltsplats relativt snart, nämligen inom en månad. Den tidsfristen är absolut.

Jag hade satt igång en större undersökning redan när vi var här hösten 2022. Den slutförde jag under den förra perioden. Där kom det fram att Kriminalvården redan under 2021 och 2022 saknade tillräckligt med lämpliga anstaltsplatser. Många blev alltså kvar i häktet fast de inte skulle vara där efter den här månaden. Det allra främsta skälet till att Kriminalvården inte kunde leva upp till detta var förstås bristen på anstaltsplatser. Den här bestämmelsen i strafftidslagen kunde då inte efterlevas.

Denna risk för relativisering, som jag skulle vilja kalla det, av den rättsliga regleringen och därmed av den enskildes rätt på grund av just resursbrist finns även på annat håll.

Ett sista exempel på den första iakttagelsen som jag har gjort finns inom plan- och byggområdet. Klagomål där handlar inte sällan om att bygglovsprövningar och tillsynsärenden drar ut väldigt långt på tiden. När det gäller just bygglov ska nämnden ge besked inom tio veckor, men det förekommer på sina håll att man förklarar att det inte är möjligt. Det saknas personal, eller man har inte rätt kompetens. Men för den enskilda som vill veta om hon får bygga ut sitt hus eller inte gör detta förstås inte en långdragen handläggning mindre frustrerande. Det gör inte heller, för den delen, ett överskridande av fristen i plan- och bygglagen rättsenlig.

Den andra linjen, eller övergripande iakttagelsen som jag gör när jag tittar lite bakåt, är att den digitaliserade verksamheten kan ställa särskilda krav på enskilda befattningshavare. Jag tänker till exempel på detta med att rätten ska samlas för en enskild överläggning efter rättegången i ett brottmål. Kan man utbyta synpunkter på målet och hur man ska döma i en mejlväxling? Vad säger rättegångsbalken om det? Är den anpassad? Och hur ska ordföranden upprätthålla ordningen när en part är närvarande via videolänk? Eller hur ska hon kontrollera att ingen bryter mot fotoförbudet när åhörare och andra i rättssalen eller videolänksrummet, för den delen, kanske bär smartklockor och kan smygfotoamera?

Lagar och andra regleringar är förstås inte anpassade till nya digitala förutsättningar. När regleringarna utformades kanske man inte ens kunde förutse de tekniska landvinningar som vi har gjort. Och möjligen finns det tekniska lösningar som inte är anpassade till regleringarna.

Det här är frågor som jag har stött på i min tillsyn och som jag har börjat nosa på. De berörs i några av de beslut som finns med i ämbetsberättelsen, men jag kan få anledning att återkomma till denna frågeställning.

Detta var de två linjer som jag ville lyfta inledningsvis i dag.

Avslutningsvis vill jag passa på att nämna att mitt ansvarsområde ändrades något vid årsskiftet. Ännu ingår verksamheter som jag hittills haft tillsyn över, nämligen överförmyndarväsendet, Kronofogdemyndigheten och Kriminalvården. Men – och detta är alltså nytt – nu ingår även museer, bibliotek och vissa myndigheter under Kulturdepartementet. Jag ser fram emot att tillsammans med JO:s skickliga byråchefer och rättssakkunniga fortsätta detta tillsynsarbete.

Thomas Norling, JO: Även jag tar i ämbetsberättelsen upp problem som är både återkommande, allvarliga och dåliga exempel på god förvaltning eller bra exempel på dålig förvaltning, om ni så vill.

Efter sex år som justitieombudsman kan jag konstatera att vi genom klagomålen lär oss mycket om hur våra myndigheter fungerar. Samtidigt är möjligheten att ta egna initiativ och genom inspektioner undersöka hur det ser ut på myndigheterna ett mycket viktigt, för att inte säga omistligt, inslag i vår tillsyn.

Under verksamhetsåret har jag i särskilda initiativärenden riktat in mig på att följa upp olika uttalanden som jag har gjort tidigare i min granskning. Ett syfte med dessa initiativ har varit att undersöka om mina beslut fått det genomslag som jag förväntat mig. Den röda tråden har alltså varit att följa upp om mina uttalanden i tillämpningsfrågorna bidragit till att myndigheterna verkligen åtgärdat de brister som funnits och nu handlägger sina ärenden på ett korrekt och mer rättssäkert sätt.

I ämbetsberättelsen har jag tagit med beslut som på olika sätt illustrerar vilka allvarliga konsekvenser för den enskilde som följer av att myndigheter vidtar åtgärder eller fattar beslut som helt saknar lagstöd eller som innebär att regelverk sätts på undantag.

Exemplen är allvarliga – inte bara därför att de visar hur stora friheter vissa myndigheter ibland tar sig när det gäller lagkrav. Jag menar också att exemplen i hög grad bör förvåna lagstiftaren.

Här vill jag nämna beslutet på sidan 376 i ämbetsberättelsen, som gäller en socialnämnd som i ett hyreskontrakt med en enskild om en träningslägenhet utan lagstöd tog in villkor med bland annat krav på viss läkarkontakt, medicinering, hembesök och drogkontroller. Om villkoren inte uppfylldes riskerade den enskilde att förlora hyreskontraktet.

Jag vill också peka på ett beslut på sidan 387 om socialnämnden som brast i handläggningen när en man skrevs ut från ett omvårdnadsboende utan att man tillämpade de tvingande reglerna i hyreslagen.

I det här sammanhanget vill jag också påminna om att förvaltningslagen trädde i kraft den 1 juli 2018. Lagen har alltså nu tillämpats i mer än fem år. För att uppmärksamma det har jag undersökt hur vissa skärpta krav i lagen hanterats av några myndigheter.

I ett beslut som jag av utrymmesskäl valt att inte ta med i ämbetsberättelsen granskade jag under våren 2023, i ett mer omfattande projekt, några myndigheters tillämpning av 11 och 12 § i förvaltningslagen. Dessa bestämmelser har inga motsvarigheter i den tidigare förvaltningslagen från 1986, men lagstiftarens uttalade syfte med dem är att stärka de enskildas ställning vid långsam handläggning. Lagstiftaren har varit väldigt tydlig med det kravet.

Bestämmelserna innebär att en myndighet i vissa fall och på visst sätt ska underrätta den enskilde om att ett avgörande i ett ärende kommer att bli väsentligt försenat och då också ange vad det beror på. Bestämmelserna innebär också att den enskilde under vissa omständigheter kan begära, genom en så kallad dröjsmålstanan, att få sitt ärende avgjort.

I den löpande granskning som jag har gjort av olika klagomålsärenden har det varit tydligt att vissa myndigheter ibland inte tillämpar dessa bestämmelser alls eller tillämpar dem på helt olika sätt. Det finns ingen enhetlighet i landet på detta område. Min undersökning omfattade nio myndigheter: Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten och sex kommunala nämnder. Utifrån resultatet av undersökningen har jag svårt att se att dessa bestämmelser fått den avsedda effekten att snabba på de undersökta myndigheternas handläggning och stärka den enskildes ställning.

I ämbetsberättelsen har jag också tagit med ett antal beslut där jag löpande under verksamhetsåret riktat kritik mot Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Det visade sig nämligen att de medvetet underlåtit att tillämpa bestämmelserna eller tillämpat bestämmelserna på ett sätt som inte är korrekt. Det var uppenbart för mig att myndigheternas agerande i första hand syftade till att underlätta för deras egen verksamhet och att det knappast hade varit till någon fördel för de enskilda.

Vid en inspektion av Pensionsmyndigheten ungefär ett halvår senare kunde jag konstatera att de uttalanden som jag hade gjort i detta projekt inte hade motiverat myndigheten att se över sina arbetssätt och sina rutiner för att säkerställa en korrekt tillämpning, vilket jag finner anmärkningsvärt.

Vidare har jag under hösten 2023 följt upp olika uttalanden som jag gjort tidigare, till exempel i det projekt under våren 2022 som handlade om socialtjänsternas beslut om umgängesbegränsning enligt LVU.

Den uppföljningen begränsades till att avse två av de sex kommuner som jag granskade i det projektet, nämligen Malmö och Södertälje. Det berodde på att bristerna var som störst där.

Jag kunde konstatera, efter min uppföljning, att det fortfarande finns brister av sådant slag och i en sådan omfattning att jag även fortsättningsvis behöver följa upp frågan hur socialtjänsten till exempel uppfyller kravet på att ha ett barnperspektiv i handläggningen.

I ett annat projekt, som också inleddes under hösten 2023, följer jag upp socialtjänster i fyra mindre kommuner som tidigare uppmärksammats med allvarliga brister i handläggningen av ärenden om tvångsvård av unga.

Efter tre genomförda skrivbordsinspektioner av socialtjänsterna i Gislaved, Gällivare och Tierp återstår socialtjänsten i Kungsbacka kommun, som kommer att inspekteras på plats nu i april.

Avgörande för mitt urval i det här projektet har varit att jag vill granska socialtjänster i mindre kommuner eftersom de inte så ofta blir föremål för JO:s inspektioner.

Också i den uppföljningen kan jag konstatera att socialtjänsterna i varierande utsträckning haft svårt att ta till sig den kritik som jag tidigare riktat mot dem därför att de inte alltid uppfyllt de rättssäkerhetskrav som finns i LVU. Uppföljningen har hittills inte övertygat mig om att handläggningen är så rättssäker som krävs och att kravet på ett barnperspektiv verkligen omsätts i handling. Det måste förstås betraktas som nedslående.

Per Lennerbrant, JO: Jag tänkte inleda med några generella reflektioner kring mitt uppdrag som JO och observationer som jag har gjort. Jag gör det med utgångspunkt i vissa stadganden i regeringsformen. Jag kommer inte bara att se tillbaka, utan jag kommer också att blicka lite framåt. Som en avslutning berör jag kort några av de granskningar som finns med i ämbetsberättelsen.

Den offentliga makten i Sverige utövas under lagarna. Det sägs i regeringsformens allra första paragraf och kallas ofta legalitetsprincipen. Konstitutionsutskottet har betonat att detta ger uttryck åt att Sverige är en rättsstat.

Legalitetsprincipen är en del av statsskickets grunder och en förutsättning för att principen om folksuveränitet och parlamentarism ska få genomslag i praktiken. Legalitetsprincipen har också stor betydelse för en annan central bestämmelse i regeringsformen, den om allas likhet inför lagen och skyldigheten att iakttä saklighet och opartiskhet.

All maktutövning är alltså normbunden. En självklarhet, kan man tycka. Men faktum är att jag i min tillsyn regelbundet ser fall när tjänstemän och beslutsfattare inte tycks fundera så mycket över vilket författningsstöd en åtgärd har. Kravet på att det ska finnas stöd i författning är naturligtvis särskilt viktigt när en åtgärd övervägs som kan innebära en begränsning av en grundlagsskyddad fri- och rättighet eller en rättighet som skyddas genom Europakonventionen. Dessa rättigheter kan dock i många fall begränsas, men då krävs att det sker genom lag, det vill säga det är riksdagens uppgift att ta ställning till om en sådan begränsning ska göras. Det finns alltså ett samspel mellan de här rättigheterna och just legalitetsprincipen.

Som JO har jag ett särskilt ansvar på detta område, och när jag blickar tillbaka kan jag se flera viktiga beslut som har utgått från just legalitetsprincipen och fri- och rättighetsskyddet. Jag tänker bland annat på den granskning som jag har gjort av polisens användning av kroppsvisitation och husrannsakan i fordon i brottsförebyggande syfte, där tillämpningen från polisens sida inte var förenlig med lagtexten och således stred mot legalitetsprincipen.

Men det som jag framför allt vill lyfta fram är granskningarna av två kommuner som mot enskilda vidtog åtgärder som inkräktade på skyddet för

den personliga integriteten, som är grundlagsskyddad. De aktuella åtgärderna handlar om övervakning av enskilda och om så kallade bakgrundskontroller av anställda och krävde alltså lagstöd, vilket inte fanns. Jag har dock noterat att regeringen nyligen gett en utredare i uppdrag att se över om kommuner bör få utökade möjligheter att göra bakgrundskontroller av sina anställda.

Med detta i minnet ska jag blicka framåt, och då ser jag att informationshanteringsens betydelse och omfattning i samhället bara kan förväntas öka. Samtiden utmärks också av snabba förändringar och prövningar för offentlig verksamhet av ett slag som vi tidigare inte riktigt kunde föreställa oss. Myndigheter och tjänstemän kommer sannolikt i allt större utsträckning att ställas inför svåra situationer där någon tydlig vägledning i författning inte finns, samtidigt som ett konkret problem behöver lösas. Ärendet om bakgrundskontrollerna tycker jag är en bra illustration på det. Jag ser framför mig att både legalitetsprincipen och skyddet för grundläggande fri- och rättigheter kan komma att utmanas. Jag kan alltså få anledning att återkomma i frågor om detta.

Därmed lämnar jag mina generella betraktelser och går över till några nedslag i årets ämbetsberättelse. Långsamhet i handläggningen och höga ärendebalanser är något som även jag måste lyfta fram, och det är tyvärr inte första gången. Jag har redovisat granskningar av Migrationsverkets handläggningstider och polisens utredningar av bedrägerier och andra förmögenhetsbrott. Läget är mycket bekymmersamt. Bekymmersamt är läget också i fråga om polisens tillgänglighet via telefonnumret 114 14.

När det gäller polisens utredningar gav den bild som kom fram vid min granskning intrycket av att vissa typer av förmögenhetsbrott i praktiken inte längre utreds. Även Riksrevisionen har konstaterat att polisen inte utreder mängdbrott som bedrägerier på ett effektivt sätt. Detta kan allvarligt skada allmänhetens förtroende för polisen och i förlängningen leda till att den som blir utsatt för brott upplever att man inte kan räkna med någon hjälp från de brottsutredande myndigheternas sida. Detta är naturligtvis djupt problematiskt. Mot bakgrund av det allvarliga läget skickade jag en kopia av beslutet till justitieutskottet för kännedom, vilket är en ovanlig åtgärd för min del.

Jag har för övrigt noterat att polisen i sin årsredovisning, som kom nyligen, anger att de längsta svarstiderna vid 114 14 gäller just bedrägeribrott. Men jag kan också se att polisen vidtar åtgärder för att komma till rätta med de problem som jag pekat på med de långa svarstiderna.

Med den ändå lite positiva upplysningen stannar jag. Tack för ordet!

Ordföranden: Vi tackar justitieombudsmännen för dessa inledande reflektioner om ämbetsberättelsen och öppnar upp för frågor från ledamöterna. Vi har ju försökt att grota oss ned i denna ämbetsberättelse, och jag är säker på att det finns många frågor kopplat till den.

Mirja Räihä (S): Tack, fru ordförande! Tack för rapporten och den föredragning som vi precis har fått – otroligt intressant!

Enligt önskemål hade jag tidigare skickat in två frågor. Jag skulle vilja backa till förra årets frågor som jag ställde kring myndigheter som hade fått ett ökat antal anmälningar, bland annat Polismyndigheten och Migrationsverket. De har nu fått färre. För Försäkringskassan har jag dock inte hittat något. Hur står det till med klagomål mot Försäkringskassan? Är det färre, är det fler eller är det stabilt?

Min andra fråga handlar om det här med Kriminalvården, som har varit uppe väldigt mycket i massmedierna. Där har klagomålen ökat, och vi får läsa i dagstidningarna om stabsläge, dubbelbeläggningar och väldigt många intagna. Kommer detta att föranleda fler inspektioner, och tror Justitieombudsmannen att det kan komma fler klagomål på Kriminalvården under 2024?

Thomas Norling, JO: Jag har tillsyn över Försäkringskassan, så jag har tittat lite på de siffror som finns när det gäller inkomna klagomål. Min känsla är väl att dessa ärenden har ökat, men när vi tittar på statistiken tre år tillbaka kan man se att nivån är ganska stabil.

När det gäller Försäkringskassan som en del av socialförsäkringen – det finns ju också Pensionsmyndigheten som genererar en del klagomål – kan jag se att vi under 2023 fick in 394 klagomål, vilket kan jämföras med 386 året innan, 2022. År 2021 hade vi fler – 460. Men det ligger ganska stabilt under 500, och det är nästan en halvering mot hur det var 2019, ungefär. Det är alltså inte som jag trodde.

Katarina Pahlsson, JO: Jag har också noterat att Kriminalvården har gått upp i stabsläge. Det är inte första gången som myndigheten har gjort det, och det kanske inte har så stor betydelse för hur jag väljer att rikta min tillsyn och vilka inspektioner jag ska göra.

Det som har betydelse är, tror jag, att det saknas en ordinarie tillsynsmyndighet just när det gäller Kriminalvården, så även om JO är, som vi brukar säga, en extraordinär tillsynsmyndighet får jag en lite annan roll här. Mycket av det som beslutas inom Kriminalvården går inte att överklaga. Det är en sluten värld, där fri- och rättigheterna redan är inskränkta för dem som är frihetsberövade, vilket naturligtvis är helt legitimt. Men det finns ändå en särskild vaksamhet över den här verksamheten.

Vi fick in ungefär 2 100 klagomål på Kriminalvården 2023, och jag räknar med att det kommer att fortsätta öka. Om det är som Kriminalvården säger, nämligen att man ska gå från 9 000 platser till 27 000 platser på tio år, är det ju inte så svårt att räkna ut att detta även kommer att leda till ett ökat antal klagomål.

Jag kan inte utreda hur många som helst; vi är en liten myndighet, och det är svårt, så jag får välja russen ur kakan och plocka ut de stora och de mer principiella. Jag får lägga ihop klagomål, och jag tar också egna initiativ. På mitt uppdrag gör vi nu faktiskt ganska många inspektioner inom kriminalvården. För många år sedan tillträdde Sverige det som heter FN:s konvention mot tortyr, annan omänsklig, grym och förnedrande behandling eller bestraffning. I ett tilläggsprotokoll till den konventionen finns det ett

uppdrag till de stater som har tillträtt, och det är att man ska ha ett nationellt besöksorgan. Den uppgiften har JO sedan 2011, och jag har bara för en månad sedan beslutat att inom ramen för det uppdraget göra en inspektionsserie av vilka konsekvenser och risker jag kan se inom ramen för det förebyggande uppdraget när man blir dubbelbelagd inom kriminalvården, på häktessidan och på anstaltsidan. Den så kallade Opcat-enheten har redan, på mitt uppdrag, genomfört två inspektioner. Vi kommer att göra fler, och de kommer alla att vara oanmälda.

Victoria Tiblom (SD): Tack så mycket för era presentationer! Det finns mycket intressant läsning i ämbetsberättelsen, men jag fastnade för följande ärende och har en fråga till JO Katarina Pahlsson.

Det gäller ärendet där en journalist anmälde Eksjö tingsrätt till JO med anledning av att journalisten hindrats att ta upp ljud på en huvudförhandling. I juli 2019 gjordes vissa ändringar i 5 kap. rättegångsbalken i syfte att stärka ordningen och säkerheten i domstolarna. Men det verkar som om detta inte räcker. JO har i samband med detta ärende skickat en kopia av beslutet till regeringen för kännedom och delar tingsrättens uppfattning om att det finns vissa tillämpningssvårigheter.

Jag undrar om JO har fått någon återkoppling gällande detta. Hur vanligt förekommande är det med anmälningar som rör just ordning och säkerhet i domstolar? Utveckla gärna.

Erik Nymansson, chefsJO: Jag börjar med den generella frågan om återkoppling från regeringen innan Katarina Pahlsson får ta över vad gäller det specifika.

Vi granskar inte regeringen och får ingen återkoppling från regeringen. Däremot vet jag att konstitutionsutskottet med fyra eller fem års mellanrum ber att regeringen ska återkoppla vad man har gjort med olika framställningar och liknande som har gått in till regeringen. I det sammanhanget tas det upp.

Vad gäller just det specifika ärendet lämnar jag över ordet till Katarina Pahlsson.

Katarina Pahlsson, JO: Jag börjar baklänges: Nej, vi får inte så många anmälningar kring ordning och säkerhet i allmänna domstolar eller vid en enskild förhandling.

Bakgrunden till att jag tog upp några sådana klagomål är att det skedde en förändring i det som heter rättegångsbalken för några år sedan, där man tänkte sig att försöka förtydliga vad ordföranden i målet hade för mandat och förenkla hennes eller hans uppgift i den enskilda rättegången. Sedan har vi det här med den tekniska utvecklingen som gör att man till exempel kan smygfotoamera med en smart klocka, trots att det råder fotoförbud i en rättegång.

Det här är lite delikat, för i regeringsformen, alltså i vår grundlag, sägs det att en rättegång eller förhandling i domstol ska vara offentlig. Sedan har riksdagen beslutat genom rättegångsbalken att man i vissa fall får inskränka detta. Till exempel om det är hemliga uppgifter, om det är barn eller om det kan vara stökigt får ordföranden ge vissa ordningsregler till dem som sitter

där. Det är alltså en balans mellan intresset av offentlighet och intresset av lugn och ro i en förhandling och, förstås, att skydda vissa uppgifter och rättssäkerhet för den enskilde.

Att jag skickade det här beslutet till regeringen berodde på att jag tyckte att den reform som man hade genomfört för några år sedan inte föll riktigt väl ut. Det visade sig nämligen att det inte var så enkelt att tillämpa de här reglerna som tanken var från lagstiftarens sida. Det finns lite motstridiga uttalanden från förarbeten jämfört med hur det står i lagtext, och då blir det oklart för den enskilda domaren. Därför skickade jag detta för kännedom till regeringen.

Ulrik Nilsson (M): Tack så mycket, ordförande, och tack så mycket för ämbetsberättelsen! Man är nästan glad att man har tänkt igenom sina frågor innan, för er föredragning väcker ytterligare tankar och frågor.

Jag drog ungefär samma slutsats som jag tror Katarina Pålsson redogjorde för här, nämligen att mötet mellan ny teknik och lagstiftning väcker ett antal principiella frågor. I ämbetsberättelsen redogör ni för ett ärende där anmälaren känt obehag vid en tullkontroll, eftersom den filmats av ett produktionsteam för Gränsbevakarna Sverige, och detta vill jag ta upp.

Man kommer fram till, vilket väl är rimligt att utgå från, att tullen har haft anledning att göra kontrollen. Men samtidigt tycker man att mannens känsla av obehag inte ger anledning till kritik. Då har jag lite funderingar kring avvägningen mellan personlig integritet och allmänintresse. Jag får inte publicera ett foto utan stöd i GDPR på en hemsida. Men uppenbarligen kan jag utsättas för en tv-inspelning i en rätt känslig situation.

Som vägledning för mig som folkvald skulle jag gärna vilja att ni redogör lite grann för denna avvägning mellan allmänintresse och integritet. Det finns ett antal ärenden som väcker liknande frågor, ska jag också säga. Jag lämnar frågan så pass öppen.

Per Lennerbrant, JO: Detta var mitt beslut, så det känns naturligt att jag svarar på den frågan.

Med reservation för att jag möjligen minns alla omständigheterna lite skevt var det två delar i den granskning som jag gjorde. När det gäller själva tullkontrollen, det vill säga om tullen hade anledning att göra en kontroll av den här mannen, kom jag, med de generösa regler för tullkontroll som finns, fram till att jag inte kunde rikta någon kritik mot att tullen gjorde detta.

Den stora och lite svårare frågan var just att tullen hade bjudit in ett produktionsbolag som filmade denna och även andra kontroller. Gränsbevakarna Sverige vet vi är en återkommande serie i någon av kanalerna. Det finns också liknande program i andra länder. Det här var något som Tullverket gjorde medvetet. Man ser uppenbarligen ett värde i detta för sin egen verksamhets del, till exempel för att föra ut en bild av hur Tullverket jobbar i rekryteringshänseende – jag vet inte; det är spekulationer från min sida.

Jag ska säga att jag hade en kritisk hållning till att man lät ett produktionsbolag filma detta. Jag har ingen tillsyn över själva produktionsbolaget och kan inte säga någonting om hur man publicerar materialet, och jag var också

väldigt tydlig med att det låg helt utanför min granskning. Vad jag förhöll mig till var att Tullverket hade bjudit in produktionsbolaget och lät dem göra filmningen. Detta var jag skeptisk till. Jag tycker principiellt sett att man ska skydda de personer som blir föremål för tvångsingripanden, som det är frågan om i det här fallet, från en onödig exponering. Utan att jag uttalade någon formell kritik, om jag inte minns fel här nu, var jag ändå skeptisk i min grundhållning till att Tullverket hade det här samarbetet med produktionsbolaget, just för de skyddsändamål som jag tror kanske ligger bakom din fråga. Utöver att man blir föremål för en tvångsåtgärd från samhällets sida ska man som enskild inte bli utsatt för att bli filmad på ett sätt som kan publiceras på tv sedan.

Jag hoppas att det var ett tillräckligt svar.

Ordföranden: Gränsdragningarna mellan offentlighet och personlig integritet är ju ett område som vi verkligen får anledning att följa, och det är något som vi ofta diskuterar i utskottet. Det är en väldigt svår fråga, och med den tekniska utvecklingen är det också någonting som kommer att adresseras mer och mer.

Jessica Wetterling (V): Ordförande! Tack så mycket för ämbetsberättelsen och för era muntliga föredragningar om era iakttagelser!

ChefsJO och även Thomas Norling, egentligen allihop, var inne på att även ifall ni fattar beslut som rör en enskild är ju tanken att det ska gälla för alla och få effekt för framtiden. Thomas Norling var inne på tyvärr lite nedslående uppföljningsresultat efter att man har uttalat sig. Jag har därför en generell fråga om vilka iakttagelser ni gör på området och vilken effekt ni ser att era beslut och uttalanden får.

Min andra fråga är kortfattad men kanske inte så enkel att svara på. Den handlar om när man fattar beslut utan lagstöd. Jag får be ordföranden ursäkta en kanske raljant fråga, men beror det på att man inte har kunskapen eller struntar man medvetet i lagen? Ni förstår säkert min fråga. Gör man det med flit eller inte?

Erik Nymansson, chefsJO: Det är svårt att fylligt och utförligt besvara de frågorna; jag tror att det är mer en fråga om det intryck vi får. Thomas har gett exempel på hur han har följt upp tidigare beslut. Vi gör det liksom inte på någon generell basis, men jag vill ändå påstå, och jag tror att det ofta är så, att JO verkligen kommer till sin rätt när det är fråga om hur lagstiftning ska tolkas och i våra vägledande beslut. Där tror jag verkligen att vi får ganska stor effekt.

När man sitter ute på myndigheter som handläggare och har en svår fråga framför sig, letar i lagtext och i förarbeten och så äntligen hittar man ett JO-beslut som talar om hur man ska göra, då tror jag att det är ganska mänskligt och nära till hands att man följer JO – de har ju tänkt till, och de är också ganska duktiga jurister. Jag tror därför att vi har effekt där.

Däremot, och nu blir det ren spekulation, tror jag att när det gäller de områden som flera av oss har varit inne på, som långsam handläggning och annat som kan ha väldigt många olika orsaker, blir kanske inte den effekten lika tydlig. Men det är bara mitt allmänna intryck.

Thomas Norling, JO: En reflektion efter några år som ombudsman är att jag tidigare kanske uppmärksammade att problemen fanns kvar genom de klagomål som kom in. Jag kanske hade gjort ett uttalande om hur man skulle tillämpa en regel eller förhålla sig till den, men trots det ser jag att det kommer klagomål från samma myndighet, och man fortsätter att göra fel.

Nu har jag varit ombudsman i ganska många år och har därför haft en möjlighet som man kanske inte har i början av sin gärning att följa upp det jag har gjort. Jag har kunnat återkomma i vissa frågor och till vissa myndigheter för att se om det finns något systematiskt fel och att det inte bara är slumpens skördar som gör att problemen dyker upp igen. Jag hade exemplet om projektet om 11 § och 12 § i förvaltningslagen som är nya och, tycker jag, faktiskt ganska dåligt utformade regler. De är svåra att tillämpa, och det är svårt för myndigheten att veta exakt när man ska göra vad.

Därför blev det här projektet ganska omfattande, med nio myndigheter. Jag ville se stora myndigheter, små myndigheter, myndigheter i Stockholm och sådana som finns ute i landet. Jag ville se både statliga och kommunala myndigheter och se om det fanns någonting som liknade systemproblem. Och det tycker jag nog att man kan se.

Anledningen till att man kanske inte alltid tillämpade de här reglerna eller hade svårt att tillämpa dem tycker jag har förklarats med att reglerna är lite otydliga. Det handlar också om den situation som man har haft på myndigheten med arbetsanhopning och kompetensbrist. Man har inte sett något mervärde för den enskilde att underrättas om att ett ärende som redan är väldigt försenat kommer att bli ännu mer försenat, utan då är det bättre att lägga resurserna på att handlägga ärendet i stället för att skriva ett brev om att man inte har hunnit det – lite sådana överväganden.

Men jag har också sett exempel på där man medvetet faktiskt har bortsett från de här reglerna och inte ser någon poäng med dem över huvud taget. Det har liksom inte gynnat den enskilde på något sätt. Tvärtom har ju den personen varit frågande inför hur det går och därför kanske ringt väldigt ofta till myndigheten och av det skälet dragit en massa resurser. Jag tror därför att om man är en klok generaldirektör ser man till att få de här bestämmelserna tillämpade när de ska tillämpas, för det kommer man att vinna på i långa loppet.

Per Lennerbrant, JO: Jag skulle bara kunna säga någonting kort om varför man gör saker utan lagstöd. Det skiljer sig naturligtvis stort åt, och det finns nog hela skalan.

Okunnighet är såklart ett exempel på det. Vi får nog ändå säga att det är mer sällan som man medvetet struntar i eller medvetet bryter mot lagen. Det förekommer naturligtvis, men det ser vi mer sällan. Sedan finns även de fall som jag tycker blev tydligt med de två kommunerna som jag nämnde. Då handlar det inte om att enskilda tjänstemän eller poliser i en pressad situation gör någonting som man kanske inte hade lagstöd för, utan då är det de högre tjänstemännen och de beslutande inom en kommun som bestämmer sig för att vidta vissa åtgärder.

Där såg jag, åtminstone i vad som redovisades till mig, exempel på att de inte riktigt hade tänkt igenom det här. De hade inte fullt ut övervägt alla aspekter av det som de tänkte göra. Det tycker jag är bekymmersamt. Man har säkert jurister till sitt förfogande och så vidare, men man blir lite, förblindad kanske är fel ord, men ändå. Man har en uppgift som man vill lösa, och så ser man inte hela skalan av de alla aspekter av frågan som man behöver beakta. Det tycker jag är bekymmersamt.

Katarina Pahlsson, JO: I min presentation var jag inne på att ett skäl till att man inte iakttar lag är att man helt enkelt inte kan. I det läget befinner sig Kriminalvården för närvarande. Vi är helt överens om att det inte är förenligt med regleringen att låta häktade personer sitta kvar i arresten. Det är inte heller förenligt med strafftidslagen att sitta kvar på häkte när man egentligen ska vara på en anstaltsplats. Detta är ett särskilt bekymmer.

Malin Björk (C): Ordförande! Tack för väldigt intressanta och givande redogörelser! Jag tänkte rikta min fråga till Per Lennerbrant, som ju har tillsyn över polisen.

Jag fastnade för ett ärende som också berördes kort här, nämligen den tillsyn som har skett över några lokalpolisområden angående hur man tillämpar de nuvarande regler som finns för att genomföra kroppsvisitationer och husrannsakan i bil i brottsförebyggande syfte. Vi var inne på det i förra frågeställarens fråga och svar om legalitetsprincipen och att ha stöd i författning.

Jag noterar här att många beslut som har tagits med stöd av dessa bestämmelser faktiskt inte har haft stöd i författningen, helt enkelt för att det är en väldigt krånglig reglering. Det noteras att den här regleringen har tillkommit i en annan tid, och det har hänt mycket sedan dess.

JO väckte redan 2020 frågan hos regeringen om en översyn av de här reglerna. Som ni har varit inne på tidigare får ni ingen respons på vad som händer, men vi får kanske i konstitutionsutskottet anledning att följa upp vad som händer kring det. Jag förstår att det vid inspektionerna har hållits samtal med poliser och polischefer som uttrycker bekymmer över hur dessa regler ser ut, och därför skulle jag gärna vilja höra lite mer om de reflektioner som har kommit in från polisens sida kring de här bestämmelserna.

Det sägs också att det är angeläget med en översyn. Nästa månad kommer nya regler om så kallade säkerhetszoner, är det tänkt, också det i brottsförebyggande syfte. När jag läser propositionen har jag dock förstått att de här reglerna kommer att fortsätta att tillämpas parallellt med detta. Jag vill höra hur JO ser på det. Är det angeläget med en översyn även med de nya reglerna som kommer? Utveckla gärna det.

Per Lennerbrant, JO: Intressant fråga! Jag har genom åren intresserat mig väldigt mycket för dessa bestämmelser. Mot den bakgrunden var det också väldigt intressant och givande för mig att tillsammans med mina medarbetare göra den här inspektionsserien, där vi reste runt i landet. Vi valde ut inspektionsobjekten så att det skulle vara geografisk spridning på dem, och det

skulle också vara polisområden med lite olika karaktär – polisområden som hade särskilt utsatta områden, polisområden som inte hade det, polisområden med närhet till kontinenten och så vidare.

Vi samtalade också med många enskilda poliser om hur de uppfattade och tillämpade bestämmelserna. En första reflektion där är att poliserna var väldigt angelägna om att göra rätt. Poliserna gav en genuin bild av att de gör så gott de kan utifrån hur de uppfattar att regelverket ska tillämpas.

Precis som du är inne på är dock reglerna väldigt krångliga. De är osedvanligt krångliga, särskilt för att gälla tvångsmedelsanvändning som ofta ska tas till i pressade, kanske farliga situationer. Då ska det vara glasklart och enkelt att veta: När får jag använda den här befogenheten, och när får jag inte göra det?

Dessa regler lever inte upp till det, och det är skälet till att jag har uppmärksammat regeringen på att reglerna behöver förändras. Jag har som sagt inte fått någon respons därifrån än, så jag vet inte riktigt hur regeringen ser på den saken.

När det sedan gäller frågan om säkerhetszoner och huruvida behovet av översyn kvarstår är min uppfattning att det gör det. Säkerhetszoner är tänkta att gälla i ett visst avgränsat geografiskt område, medan de här reglerna gäller generellt, var som helst i samhället. De situationer som uppstår där reglerna kan vara tillämpliga är inte heller alltid av den karaktären att en säkerhetszon skulle vara aktuell. Jag ser definitivt ett fortsatt behov av att se över reglerna.

Det som gör att jag intresserat mig så mycket för de här reglerna är också att detta är regler som polisen tillämpar i princip varje dag. I och med att förutsättningarna för tillämpningen är så pass luddiga finns det risk att de används på ett sätt som lagstiftaren inte har avsett. Det är också någonting som sägs i de klagomål som kommer in – att man känner sig diskriminerad, att man har blivit utsatt för en visitation på grund av sin klädstil, sin hudfärg eller något liknande.

I den granskning jag gjorde kunde jag inte konstatera att detta verkligen stämde, men det är åtminstone så man presenterar saken i de klagomål som kommer in. Det är naturligtvis någonting som är värt att ta på allvar.

Larry Söder (KD): Tack för en väldigt intressant dragning! Det är första gången jag hör den, och jag tycker att ni gör ett bra jobb. Vi i riksdagen får vara stolta över att ni gör det jobb ni gör.

Jag vill låta min fråga ta sin utgångspunkt i den enskilde medborgaren. Man är ju i händerna på myndigheterna när det gäller handläggningstid, information, resurser och så vidare. Jag blev lite intresserad av frågan om bygglovsärenden eftersom jag håller på med bygglov. Man får vänta i tio veckor och kanske ännu längre, och man får kanske egentligen inte så mycket svar på varför det väntas. Man får helt enkelt snällt vänta tills kommunen har gjort handläggningen.

Att bygga ett hus eller hantera en tomt är ofta det största man gör som familj eller enskild, och det kan få ganska stora konsekvenser om den myndighet man har kontakt med inte följer de tidsramar som finns. Jag kan konstatera att det i

er redovisning finns ganska många ärenden om snarlika frågor: Medborgare får vänta alltför länge och får kanske ingen information över huvud taget. Det är beklagligt.

Jag skulle vilja höra om människor faktiskt hör av sig i den här typen av frågor, bygglovsärenden och sådant. Kan sådana frågor föranleda någon ytterligare hantering från JO framåt?

Katarina Pahlsson, JO: Jag tog inte med något beslut i just ett sådant ärende i ämbetsberättelsen. Jag har dock haft många sådana klagomål och meddelat sådana beslut. Det har också funnits sådana beslut med i tidigare ämbetsberättelser.

Jag tog ändå med detta i min spaning bakåt eftersom jag tycker att den övergripande iakttagelsen är intressant: Ibland får människor inte ut sin rätt, eller den rätt man har blir relativ eller illusorisk därför att det inte finns resurser, en bra organisation eller kompetens på en myndighet.

När det gäller bygglovsverksamheten får jag många klagomål om just denna frågeställning. Det ser olika ut i olika kommuner. Vi har 290 kommuner, och de ser olika ut och har olika förutsättningar. Jag tror att en hel del kommuner kämpar på rejält med frågan.

För några år sedan stramade man i plan- och bygglagen upp kravet att ett bygglovsärende skulle avgöras inom tio veckor från en fullständig ansökan. Det finns lite ventiler, men det är den absoluta huvudregeln. Då gjorde min företrädare en ganska omfattande kartläggning av hur det såg ut och gav in en framställan om att den regleringen behövde justeras något. Det blev också följden.

Jag tycker mig se att man organiserar sig och kommer bättre ut från kommunerna när det gäller bygglovsärenden. Det finns dock problem på sina håll, av de skäl som jag tidigare redovisade.

Sedan har vi tillsynsärendena, alltså att man anmäler att det finns ett fuskbygge på tomten bredvid eller någonting annat till miljö- och hälsoskyddsnämnden eller byggnadsnämnden. Dessa kan ligga i årtal. Där finns inga frister. Många av dem är också ganska svårutredda och ”kladdiga”. Det är många parametrar för nämnden att ta hänsyn till.

Erik Nymansson, chefsJO: Jag kan ta den frågan lite generellt: Vart ska den enskilde vända sig? Naturligtvis kan man vända sig till den myndighet som är aktuell, men sedan är det också många människor som vänder sig till JO. Vi har väldigt mycket klagomål. Jag vill påstå att exempelvis detta med långsam handläggning har fördubblats de senaste åren.

Som jag sa inledningsvis täcker JO in hela den statliga, kommunala och regionala förvaltningen. Därför ser vi ganska snabbt om något inte fungerar på ett område. Då tar vi också ofta initiativ. Det kanske inledningsvis är kritikbeslut, men sedan gör vi inspektioner. Jag hoppas och tror att detta kan ha påverkan.

Jag kan ta ett exempel från mitt eget område. Något som berör väldigt många människor är registrering av bouppteckningar. Före pandemin hade

Skatteverket en handläggningstid på ungefär fyra veckor. Efter pandemin steg den väldigt snabbt, om jag inte minns fel upp till tretton veckor eller något sådant.

Tretton veckor är väl inte så farligt, kan tyckas, men då har man att göra med människor som dels sörjer, dels har haft tre månader¹ på sig att skriva en bouppteckning och ytterligare en månad för att skicka in den till Skatteverket för registrering. Sedan inträffar någonting som på viss byråkratsvenska kallas för kötid, det vill säga att ingenting händer i ärendet. Jag tror att ärendet i mitt exempel hade nio veckors kötid, och den blev sedan ännu längre. Detta kan tyckas inte vara så farligt, men dödsbodelägarna – vi har väldigt många dödsbodelägare i Sverige varje år – kommer då inte åt tillgångarna.

Jag hörde ett annat exempel från en av mina medarbetare vars mamma gick bort. Under den här långa tiden tappade hon bort nyckeln till bilen, och det gick inte att få ut någon ny bil eftersom hon inte var ägare till bilen. Bilen blev stående ett halvår på grund av kötiden.

Detta är bara exempel, men jag tror att JO just när det gäller dessa frågor har en väldigt stor roll att spela. Vi märker snabbt när det händer någonting, och vi vidtar åtgärder.

Jan Riise (MP): Tack för en som vanligt fantastisk redogörelse och en spännande litteratur med många exempel!

Det finns förstås mycket underlag för reflektioner. Min sammanfattande reflektion i ett par ord är dels livskvalitet, dels smarta telefoner. Jag ska nu försöka göra ett samband mellan dem.

Livskvalitet har många av er tagit upp, inte minst nu senast beträffande sörjande människor. Det finns också frihetsberövade, barn, brukare inom socialtjänsten och inte minst hemmabyggare. Det är förfärligt om sådana här saker inte kan rättas till, när vi upplever köer och att det tar hemskt lång tid innan någonting händer. Jag kan bara hoppas på förbättring och förutsätter att vi här är beredda att hjälpa till i den mån vi kan.

Det leder mig in på de smarta telefonerna. Dessa har ju ändå höjt hastigheten på många andra områden. Vid middagar, på jobbet eller vid andra tillfällen är vi blixtnabba med att leta rätt på vad vi nu behöver få reda på, vare sig det gäller kungälängder eller något mer praktiskt som dagens rätt på restaurangen.

Min fråga hamnar lite grann på spekulationssidan. Nu har mina kollegor ställt många praktiska och bra frågor här, men jag skulle vilja titta lite i spåkulan. Vi har ju hört anekdotiska berättelser från läkare som påpekar att patienterna ibland är väldigt väl pålästa, även om de kanske inte har dragit alldeles korrekta slutsatser av allt de har läst. Ser ni samma trender, att människor är mer pålästa om rättigheter, möjligheter och klagomålsunderlag? Och kan man i nästa steg – det här blir jättesvårt – se tecken på att också de som vi hoppas ska genomföra förbättringar använder sina smarta telefoner till att ta reda på vad som är rätt och riktigt?

¹ Av JO rättat i efterhand från ”tre veckor” till ”tre månader”.

Erik Nymansson, chefsJO: Det blir naturligtvis ren spekuliation som vi får börja med. Min kollega Katarina Pålsson får säga om jag har fel, men mitt intryck är att det är just de som inte har smarta telefoner som är mest pålästa på vissa rättsområden. Det tror jag att Katarina kan utveckla, som har ansvar för Kriminalvården.

Annars är det naturligtvis väldigt svårt att besvara dessa frågor. Man kan ju hoppas på det, men som vi har varit inne på ser vi också att vi sedan det blev möjligt att lämna in klagomål elektroniskt har fått in väldigt många fler klagomål. I vissa klagomål kan man också tro att det kanske gick lite väl snabbt. Tidigare hade man varit tvungen att sätta sig vid skrivmaskinen, lägga papperet i ett kuvert och dessutom köpa ett frimärke, och då hade man hunnit ångra sig.

Det här med smarta telefoner och mobilt bank-id gör också att det ibland kan fattas väldigt snabba beslut. Som exempel kan jag ta en erfarenhet från när jag satt i Högsta förvaltningsdomstolen. Där fick vi in ett ärende i ett namnämmande där en kvinna en kväll var väldigt missnöjd med sin make, bestämde sig för att byta namn och skickade in ändringen till Skatteverket. Skatteverket tog emot den och meddelade omedelbart beslut i frågan. Kvinnan insåg efter ett par dagar att hon inte längre hade samma efternamn som sina barn och ville ångra bytet. Det är ett exempel på att det kan gå väldigt fort med smarta telefoner.

Men jag tror att Katarina Pålsson kan säga någonting om dem som inte har smarta telefoner och deras kunskap.

Katarina Pålsson, JO: Det kan jag göra. Jag har som sagt en ganska bred palett på mitt ansvarsområde, och jag kan notera att en hel del, precis som Erik Nymansson var inne på, kanske lite i vredesmod eller på fredagskvällen skriver en JO-anmälan lite snabbt. Det är inte alltid dessa är så substantiella eller leder till någon utredning från min sida.

Vi som handlägger kriminalvårdsärenden har dock noterat att de är otroligt väl underbyggda. Man skriver i lugn och ro. Man följer den blankett som finns. Man till och med kan regleringen och anger paragrafer. Det gör att ärendena inte alltid är så lätta att skriva av. Jag kan ju inte utreda alla, men de är ofta mycket substantiella och vi tar dem på stort allvar. De beskriver i detalj vad som har hänt och vad som enligt deras mening inte är korrekt, och det är inte sällan de har rätt.

Jag ska bara göra ett litet tillägg. Vi ombudsmän var för några år sedan och träffade kollegor i Norden. Då träffade vi bland annat den danske justitieombudsmannen. Han berättade att man i princip hade infört e-förvaltning i Danmark och att det fanns myndigheter som inte godkände pappersanmälningar eller pappersansökningar. Alla behövde göra det digitalt.

Det är detta jag nu tycker är väldigt spännande och börjar ha lite span på. I Danmark var det 20 procent som inte hade en smart telefon när man införde detta.

Smarta telefoner gör det väldigt enkelt för oss. Vi använder dem ofta för att söka information, som Jan Riise nämnde, och man skriver snabbt och enkelt.

Vi har också tittat på vår hemsida för att göra det enklare för människor att klaga, men också för att få dem att förstå när det inte är någon idé att klaga till oss.

Ett litet varningens finger skulle jag dock vilja resa, både när det gäller att utforma en reglering och när det gäller att utforma tekniska lösningar. Detta ska giftas ihop. Rätten och tekniken måste vara kompatibla.

Ordföranden: Det finns ju också stunder då man kanske önskar att fler saker kunde ske med papper och penna. Att det bidrar till lite mer eftertänksamhet har vi pratat mycket om i detta utskott.

Malin Danielsson (L): Tack för en som vanligt mycket intressant ämbetsberättelse! Flera har varit inne på de långa handläggningstiderna, och jag vill uppehålla mig lite vid dem igen – inte minst när det gäller personer med funktionsnedsättning. Det finns ett par ont-i-magen-exempel i er ämbetsberättelse där detta leder till att man inte kan leva sitt liv som alla andra. Det kan också få stora ekonomiska konsekvenser för den enskilde när handläggningen drar ut på tiden.

Ni beskriver att detta har pågått länge, att myndigheternas handläggning är för långsam och att de regleringar som infördes och som skulle förbättra både handläggningstiderna och kommunikationen inte har fått den effekt som man önskat. En möjlig förklaring skulle kunna vara att man helt enkelt inte vet hur bestämmelserna ska tillämpas. Jag undrar om ni kan utveckla det lite.

Sedan har jag en annan fråga som handlar om god förvaltning och kommunikation. Det gäller framför allt det fall där man kommunicerat med både den enskilde och den enskildes ombud och har skickat olika information till dem. I det ena fallet har informationen gått till den enskilde, och i andra delar har myndigheten kommunicerat den till ombudet. Jag undrar om detta är något ni ser mer generellt eller om det snarare är ett undantag.

Thomas Norling, JO: Inom socialförsäkringsområdet har vi en del exempel som handlar om båda dessa saker. Även på arbetsmarknadsområdet har vi ett beslut som handlar om en utsträckt serviceskyldighet gentemot en funktionshindrad person som hade lite svårt att själv söka jobb och att själv löpande rapportera in sin arbetslöshet. I det beslutet kritiserade jag Arbetsförmedlingen för att man inte hade tillgodosett hans behov och inte hjälpt honom på det sätt som man borde ha gjort.

Detta tycker jag är saker som myndigheten själv borde förstå och ge som service, så i någon mening kan man säga att det ärendet var onödigt. Men eftersom det förekom tyckte jag att jag kunde ange att man ibland måste känna sina kunder, om jag uttrycker det så, och förstå vad de har för förutsättningar att ta till vara sina rättigheter. I det här fallet tyckte jag inte att myndigheten levde upp till de servicekrav som finns.

Egentligen är detta inte så svårt, men av olika skäl kan man ha orsak att ge alla samma behandling, samma bemötande och samma service. Det är enklare. Det kan också vara så att man inte har resurser eller tillräckligt med anslag. Det är en sak.

Sedan kan man fundera på varför det är långa handläggningstider. Jag har sett uttalanden från generaldirektörer som säger att i år har vi fått ett sparbeting, vi kommer att ha anslag som är mindre och handläggningstiderna kommer därför att bli mycket längre. Här får alltså de enskilda ta ansvaret för myndighetens tillkortakommanden. Det är alltid den första reaktionen när man inte har de resurser man anser sig behöva: Det här med handläggningstider är någonting flexibelt.

Jag tror att man som politiker måste bestämma sig för vad det är för myndigheter man vill ha och på vilken nivå de ska ligga när det gäller att ge service och ägna sig åt myndighetsutövning inom de lagkrav som finns. Jag brukar skriva i mina beslut att omständigheter som handlar om att man inte har resurser, att man har kompetensbrist eller att man har en stor arbetsanhopning inte är något jag beaktar så mycket. Jag gör en rättslig prövning, och lagen är ganska klar med vad som gäller. Det finns till och med lagkrav på hur många dagar man får handlägga ett ärende, till exempel. Det finns regler, som Katarina Pahlsson varit inne på, som säger att man inte får ha kö eller platsbrist.

Ibland är det svårt för oss att inte halka in i effektivitetsbedömningar som kanske Riksrevisionen i första hand är ansvarig för att göra. Här har vi en gräns mellan oss och Riksrevisionen som kanske inte är så strikt och klar som man skulle kunna önska.

Detta kan också utnyttjas lite grann av myndigheterna. De vet kanske att alla inte klarar av att ta striden med myndigheterna. Man vet inte hur man ska göra det, precis som Larry Söder var inne på. Man blir lite ensam och liten som medborgare i förhållande till den stora myndigheten.

Detta tror jag är ett problem. Ska vi ha en god förvaltning får vi också fundera ganska noga på vad det betyder.

Ordföranden: Precis! Ensam och liten kan man känna sig i förhållande till myndigheterna, men då är det bra att vi har Justitieombudsmännen som kan ge lite råg i ryggen och hjälp och vägledning när man behöver det.

Erik Ottoson (M): Fru ordförande! Jag tackar så mycket för väldigt intressanta redogörelser. Det är en väldigt uppskattad tradition att ni kommer hit till konstitutionsutskottet och redogör för er årsberättelse.

Vi har varit inne på det tidigare år, och ni har nämnt lite grann om det i dag: JO får ju in väldigt många klagomål och kan inte utreda allt. Det förekommer att man blir besviken när JO inte kan utreda allt, och då är det inte helt ovanligt att man hör av sig till oss. Vi försöker då svara så gott vi kan.

Men nu är vi ändå i en situation där det kan finnas en och annan som sitter hemma och tittar på detta. Skulle vi kunna ta tillfället i akt och redogöra för hur selektionen görs hos JO mellan de ärenden som utreds och de ärenden som inte utreds? Det skulle kanske bringa en större förståelse för de val som JO ändå tvingas att göra, givet de omständigheter som finns.

Erik Nymansson, chefsJO: Jag kan väl börja. Det kan skilja sig åt mellan ombudsmän, ska vi inledningsvis säga. Det kan också skilja sig åt mellan olika

områden. Jag tror dock att vi gemensamt kan säga att vi gärna utreder sådant där vi hittar en liten principiell fråga, där frågan är lite större än det enskilda klagomålet.

Som jag sa tidigare är vår kanske största betydelse för skyddet av rättssäkerheten att myndigheter i framtiden kan göra rätt. Ser vi den typen av frågor – att något är ett vanligt förekommande problem som vi kan se får stort genomslag i samhället – är vi väldigt benägna att plocka upp dem.

Jag kan ta ett exempel från när vi hade covid. Man har nästan glömt det nu, men det var inte så länge sedan. Då var det nästan så att de flesta frågor som diskuterades i samhället och var föremål för debatt på tidningarnas sidor var juridiska frågor. Vi kanske har glömt det nu, men det var till exempel frågor om besöksförbud på äldreboenden, om 16-åringar måste ha sina föräldrars tillåtelse för att ta en covidspruta, om stockholmarna får åka till Nyköping och vaccinera sig och om kustkommuner måste ta emot alla storstadsbor som helt plötsligt vill bo där året om och ha hemtjänst. Alla de frågorna fick svar av just JO, och det gick ganska snabbt. Det var typiska frågor där vi såg att de hade en väldigt generell tillämpning. Den typen av frågor plockar vi gärna upp.

Även väldigt grava klavertramp från myndigheterna ligger naturligtvis nära till hands att plocka upp.

Sedan är ju väldigt många klagomål som kommer in till oss svårutredda. Många är inte så tydliga med vad det är fråga om, vad det är för beslut eller vad man är missnöjd med. Där faller väldigt mycket bort.

Sedan kan det variera från område till område. Jag vill gärna släppa in mina kollegor, om det är någon som vill ta vid.

Per Lennerbrant, JO: Jag kan säga någonting kort. Jag tycker att det var en väldigt bra fråga att få en chans att besvara. Även vi brottas ju lite grann med detta i vardagen när vi får in klagomål som vi i och för sig tycker är intressanta. Vi kan förstå att den enskilda individen blivit utsatt för någonting som kanske inte var helt korrekt men ändå av olika skäl välja att inte gå vidare med det, vilket kan kännas otillfredsställande.

Därför skulle jag ändå vilja säga att alla klagomål som kommer in, även de vi inte går vidare med, går igenom noggrant, ofta av två jurister. Det görs en noggrann bedömning av huruvida vi ska ta dem vidare eller inte. Det är nog det första jag vill säga: Vi tittar på allting och går igenom allting väldigt noggrant.

Det är också viktigt att komma ihåg att bara för att vi inte utreder ett ärende betyder inte det att JO tycker att allting har gått rätt till. Vi kan mycket väl se att här har det nog inte gått rätt till, men av olika skäl har vi valt att inte gå vidare med just det klagomålet. Det kan bero på att vi har pågående utredningar om liknande klagomål. Då är vår situation sådan att vi väljer att gå vidare med kanske en eller ett par utredningar om en viss fråga men inte de andra. Det är en ren prioriteringsfråga. Vi har inte resurser att utreda alla.

Många klagomål handlar också om att man tycker att en myndighet har fattat fel beslut, kanske att man blivit oskyldigt dömd eller fått fel beslut av något annat skäl. Det är sådant som vi brukar kalla att man klagat i sak, att

man har synpunkter på myndighetens bedömning. Det är sådant som JO typiskt sett inte tittar på. Då finns det oftast en annan möjlighet. Man kan överklaga beslutet, och då är det inte JO:s roll att titta på det.

Vi har också vissa tidsfrister. Klagomålet kan gälla en händelse som ligger alltför långt tillbaka i tiden. Vi har en tumregel om två år. Det ska till något extra för att vi ska titta på så gamla händelser.

Men även med det sagt måste vi välja. Vi har inte resurser att titta på allt. Dessvärre ger vi inte heller individuella motiveringar i alla lägen. Det finns en bilaga som vi skickar med i våra avskrivningsbeslut där man kan hitta viss vägledning.

Jag kan ha förståelse för att den som skriver till oss och anser sig ha blivit utsatt för ett felaktigt agerande från en myndighets sida inte riktigt tycker sig få det svar från JO som man kunnat förvänta sig. Men vi gör vad vi kan, med tanke på den stora ärendetillströmning som ändå finns hos oss, för att svara så bra som det är möjligt, helt enkelt.

Per-Arne Håkansson (S): Jag noterade detta med ansvaret för tillsynen över domstolarna. Erik Nymansson beskriver på sina sidor de inspektioner som har gjorts på förvaltningsdomstolarna: ”Vid inspektionerna noterade jag att majoriteten av de mål som inte hade avgjorts inom skäligen tid redan tidigt i handläggningen hade bedömts vara klara för avgörande, men därefter blivit liggande utan några egentliga handläggningsåtgärder.”

Sedan hänvisas det till andra mål som kanske har hanterats snabbare och som är av mer medialt intressant karaktär, men likväl är det kanske enskilda människor som hamnar i kläm.

Vad är reflektionen kring detta? Om jag har förstått resonemangen i ämbetsberättelsen kommer uppgifterna kring domstolstillsynen att öka framöver.

Erik Nymansson, chefsJO: Jag tror att vi från JO:s sida alltid har känt ett stort ansvar för just tillsyn över domstolarna. Det var vår huvudsakliga verksamhet under 1800-talet. Vi har kontinuerligt inspektioner ute på domstolarna eftersom vi i stort sett är den enda tillsynsorganisation som tittar på domstolarna. Vi kommer eventuellt också att vara ensamma i framtiden, om vissa regler går igenom. Detta tittar vi alltså noggrant på, och vi genomför flera inspektioner av domstolar varje år.

Det som du tar upp om handläggningstider är bekymmersamt. Det har på något sätt blivit lite av en röd tråd i dagens utfrågning, tycker jag.

Jag minns när jag läste JO:s ämbetsberättelse från 1812. Lars August Mannerheim hade ett klagomål vad gällde kungliga Göta hovrätts rotlar, som han gick igenom. Det var redan då långsam handläggning på domstolar.

Det här är ett problem. På mitt område som jag tittar på, förvaltningsdomstolar, är det framför allt skattemål och socialförsäkringsmål. Detta är bara att konstatera. Men vi tittar alltid noggrant på domstolar. Vi genomför kontinuerligt inspektioner där.

Ordföranden: Vi från utskottets sida vill framföra vårt stora tack för att ni medverkar vid ett sådant här öppet sammanträde. Vi tycker att så många som möjligt borde få ta del av ämbetsberättelsen och höra vad som sägs.

Detta är en viss temperaturmätning av den svenska förvaltningen – hur den fungerar och framför allt vad som inte fungerar. Man ser också spår av det vi politiskt behandlar som är svåra frågor. Vi har haft LVU-kampanjen. Vi har kriminaliteten, som vi behöver hantera. Vi har desinformation, som också i stor utsträckning präglar samhällsdebatten. Många av de frågorna blir rena avspeglningar i er ämbetsberättelse. Den berättar om temperaturen på staten, helt enkelt.

Ni hjälper också oss lagstiftare att formulera bättre lagar framgent. Därför är det extra viktigt för oss att ta del av det som sägs i ämbetsberättelsen.

Men inte minst bidrar ert arbete till att skapa en tillit till det offentliga, till staten och till rättssystemet, vilket är en grundförutsättning för vår demokrati, som vi är så stolta över här i Sverige. Stort tack för det!